

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ
МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.231-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна
педагогіка» П.В. Ковальов

Керівник: професор кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти

_____ к. пед. н. Н.В. Заверико

Рецензент: _____

_____

Запоріжжя
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«___» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Ковальову Павлу Володимировичу

- 1. Тема роботи:** «Соціально-педагогічна робота з батьками майбутніх першокласників» затверджена наказом ЗНУ від «___» _____ 2021 р. № _____
- 2. Строк подання студентом роботи:** _____
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали соціально-педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково- пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** сутність та зміст готовності до школи дитини дошкільного віку, соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей дошкільного віку, зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з батьками дітей дошкільного віку, методика дослідження педагогічної культури батьків щодо підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі, зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників, аналіз упровадження програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 1 рисунок «Порівняння результатів ЕГ на констатувальному та контрольному етапах», 9 таблиць.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Н.В. Заверико	12.11.2020	12.11.2020
Розділ 1	Н.В. Заверико	04.12.2020	04.12.2020
Розділ 2	Н.В. Заверико	18.02.2021	18.02.2021
Висновки	Н.В. Заверико	24.04.2021	24.04.2021
Додатки	Н.В. Заверико	22.09.2021	22.09.2021

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 88 с., 9 таблиць, 1 рисунок, 84 джерел.

Об'єкт роботи: процес соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Предмет роботи: зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Мета роботи: розробити та перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Завдання роботи:

- розкрити сутність та зміст підготовки дитини до школи;
- проаналізувати зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з батьками дітей дошкільного віку;
- дослідити психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку;
- визначити зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників;
- експериментально перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз літературних джерел з метою визначення науково-теоретичного підґрунтя дослідження, аналіз і синтез передового науково-практичного досвіду з даної проблеми; аналіз нормативних документів для визначення нормативно-правового підґрунтя дослідження; емпіричні: діагностичні методи, відповідні завданням дослідження – опитування, спостереження, порівняння, тестування, соціально-педагогічний експеримент.

БАТЬКИ, ПІДГОТОВКА ДО ШКОЛИ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, ПРОГРАМА

SUMMARY

Kovalyov P.V. Social-pedagogical work with parents of future first grade students.

The qualifying work consists of introduction, 2 parts, findings, list of literature (84 items). The qualifying work volume is 88 pages long, 73 of them – main text. There are 9 tables and 1 illustration.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the experimental research social-pedagogical work with parents of future first grade students.

The research object: the process of social pedagogical work with parents of first grade students.

The research subject: content, forms and methods of social-pedagogical work with parents of future first-graders.

The research purpose: theoretical background and practical test the effectiveness of the program of socio-pedagogical work with parents of future first-graders.

The research tasks are:

- to reveal the essence and content of the child's preparation for school;
- to analyze foreign experience of social and pedagogical work with parents of preschool children;
- to study the psychological and pedagogical characteristics of preschool children;
- to determine the content, forms and methods of socio-pedagogical work with parents of future first-graders;
- experimentally test the effectiveness of the program of socio-pedagogical work with parents of future first-graders.

The part 1 «Theoretical foundations of socio-pedagogical work with parents of future first-graders» provides a psychological and pedagogical characteristics of the preschool age; considers social work with parents of future first-graders as a

scientific problem; covers the content, forms and methods of socio-pedagogical work with parents of future first-graders.

The part 2 «Content, forms and methods of social-pedagogical work with parents of future first-graders» substantiates the criteria for the effectiveness of social work with parents of future first-graders; highlights the features of the implementation of an program of socio-pedagogical work with parents of future first-graders.

Analysis of the results confirms the effectiveness of the developed and implemented program.

Keywords: parents, preparation for school, socio-pedagogical work, preschool age, program.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.....	14
1.1. Сутність та зміст готовності до школи дитини дошкільного віку.....	14
1.2. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей дошкільного віку.....	28
1.3. Зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з батьками дітей дошкільного віку.....	43
Розділ 2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.....	53
2.1. Методика дослідження педагогічної культури батьків щодо підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі.....	53
2.2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.....	62
2.3. Аналіз упровадження програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.....	74
Висновки.....	69
Список використаних джерел.....	74
Додатки.....	79

ВСТУП

Початок навчання дитини у школі є важливий етапом у житті цілої сім'ї. Надходження дитини до школи означає зміну її соціальної позиції, вікових завдань соціалізації, зміну старих стереотипів поведінки й відносин із оточуючими, необхідність засвоєння нових вимог, що висуваються до дитини вчителем та батьками.

В умовах трансформації українського суспільства відбувається переосмислення соціальних норм, цінностей та принципів його життя, що знаходить своє відображення у зміні підходів щодо підготовки дітей дошкільного віку до шкільного навчання.

Важливу роль у становленні особистості відіграє період дошкілля. Саме цей період є сенситивним для формування первинного світогляду дитини, самосвідомості, розвитку соціальних властивостей тощо. Формування готовності дитини до школи є передумовою її успішної адаптації до процесу навчання у школі. Провідну роль у підготовці дитини до школи відіграють батьки та дошкільний навчальний заклад. Саме за умов ефективної співпраці між ними процес формування готовності дитини стає результативним. Проте сучасні тенденції щодо питання готовності до української школи майбутніх першокласників засвідчують наявність таких проблем: шкільна неуспішність, шкільна дезадаптація, педагогічна запусценість тощо.

За даними Міністерства освіти та науки України за 2016 р. у державі в дошкільних навчальних закладах (ДНЗ) виховується 1 млн. 291 тис. 207 дітей (за 2016 р.), з них 01.09.2016 року вперше сіли за парти 393,7 тис. першокласників, включаючи 123,4 тис (31,3 %) дітей у сільській місцевості [13].

Організація освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти (2012 р.), Концепції

національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Положення про дошкільний навчальний заклад (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 № 305), нового Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів (затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234), інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про освіту» 23.05.1991 року у ст. 59 зазначається про відповідальність батьків за розвиток дитини (однакова відповідальність кожного з батьків за виховання, навчання і розвиток дитини, мають створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей), а також наголошено на ролі батьків у сприянні здобуттю дітьми освіти у навчальних закладах або забезпеченні повноцінної домашньої освіти відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу.

Роль сім'ї є важливою на етапі підготовки дитини до школи. У Законі України «Про дошкільну освіту» наголошується на тому, що дошкільний вік є важливим та базовим етапом фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини. Саме дошкільна освіта спрямована на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. У ст. 8 цього закону підкреслюється роль сім'ї у дошкільній освіті, що зобов'язана: сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах; виховувати, розвивати і навчати дитину в родинному колі; нести відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

За ст. 11 Закону України "Про дошкільну освіту" (2001 р.) визначено, що повноваженнями дошкільного навчального закладу є задоволення потреб громадян, які проживають на відповідній території, надання дошкільної освіти, здійснення соціально-педагогічного патронату, забезпечення взаємодії з сім'єю, поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про

дітей дошкільного віку [41]. У законі було визначено термін «соціально-педагогічний патронат сім'ї» як систему гуманітарних послуг і заходів, спрямованих на полегшення пристосування сім'ї та її членів до вимог суспільства, допомогу у вихованні дітей, подолання та профілактику міжособистісних конфліктів у родині, захист прав дітей.

Серед основних завдань соціально-педагогічного патронату сім'ї виділяють такі: організація цілеспрямованої фахової допомоги сім'ї у вирішенні її психолого-педагогічних та соціальних проблем; формування соціально-педагогічної компетенції сім'ї; забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, формуванні в неї моральних норм та створення умов для її соціалізації; здійснення допомоги у створенні доцільних психолого-педагогічних умов виховання дитини відповідно до її віку, індивідуальних особливостей та потреб своєчасного і всебічного розвитку тощо. Крім того, розкрито основні функції соціального педагога, окреслено зміст та форми роботи з дітьми та родиною.

Питання діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах вивчали вітчизняні дослідники О. Безпалько, В. Бочарова, Т. Веретенко, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, С. Хлебик та ін. Соціально-педагогічні аспекти виховання дітей дошкільного віку досліджували Т. Алексеєнко, С. Болтівець, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.

Так, О. Денисюк розглянула особливості діяльності соціального педагога у дошкільному закладі. С. Болтівець, Т. Алексеєнко, О. Кононко та ін. зосередили свою увагу на соціально-педагогічному патронаті і його значенні для дошкільних закладів з метою запобігання негативних проявів насильства у сім'ї; дослідники вивчають соціально-педагогічні аспекти виховання дітей-дошкільників. І. Печенко вивчає окремі аспекти соціально-педагогічної діяльності з дітьми як умови соціалізації особистості даного вікового періоду.

Науковці розкривають зміст соціального виховання дошкільнят, наголошують на важливості співпраці з батьками, потребі у розширенні

функцій дошкільного навчального закладу шляхом запровадження соціально-педагогічного патронату сімей, що виховують дітей дошкільного віку, в тому числі з вадами психічного розвитку, які з різних причин не відвідують ДНЗ.

На думку дослідників, залучення соціального педагога дошкільного навчального закладу до соціально-педагогічного патронату допоможе охопити всіх дітей мікрорайону міст, селищ дошкільною освітою, сприятиме попередженню негативних проявів насильства над дітьми, своєчасної нейтралізації несприятливих наслідків руйнування сім'ї, організації різноманітних виховних заходів як у дошкільному навчальному закладі, так і в мікрорайоні.

Основні питання, які піднімаються науковцями та практиками в Україні, Росії з даної проблеми, полягають у розробці педагогічних підходів до змісту та організації діяльності соціального педагога в дошкільному навчальному закладі з реалізації соціально-педагогічного патронату сільських сімей, які виховують дітей раннього віку, підвищення рівня педагогічної культури батьків, їх відповідальності та зацікавленості у вихованні дитини, сприянні охороні, збереженні та зміцненні фізичного та психічного здоров'я малюків, навчання молодих батьків практичним навичкам, допомога у створенні умов для фізичного, соціального, пізнавального, естетичного розвитку дитини раннього віку (Т. Лушпар); розробці змісту та форм роботи соціального педагога в групах короткотривалого перебування та з дітьми, які виховуються в домашніх умовах (А. Леонтєва).

Вступаючи до школи, дитина стикається з проблемами адаптаційного характеру (прийняття нового режиму, нових традицій, які діють у навчальному закладі), емоційно-соціального розвитку (формування почуття самоповаги, співробітництва, емпатії), перебігу процесу соціалізації. Відтак, перед соціальним педагогом постає завдання формувати у дітей уміння встановлювати контакти з людьми, діяти в різноманітних комунікативних ситуаціях, реалізовувати діалогічне спілкування, способи поведінки, що дозволяють дитині самореалізуватись, накопичувати позитивний соціальний

досвід, знаходити різні способи вирішення проблем, застосовуючи різноманітні педагогічні прийоми та форми роботи. На нашу думку, значна роль в умовах дошкільного навчального закладу має бути відведена соціальному педагогу, максимально корисно використані його здібності застосовувати свої професійні знання у роботі з дітьми-майбутніми першокласниками, їхніми батьками, соціально-незахищеними категоріями зокрема (діти-інваліди, обдаровані тощо), надавати своєчасну допомогу, організовувати різні заходи виховного та організаційного спрямування, підвищувати педагогічну культуру батьків тощо.

Враховуючи вищесказане, ми вважаємо, що тема дипломної роботи «Соціально-педагогічна робота з батьками майбутніх першокласників» є актуальною.

Об'єкт роботи: процес соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Предмет роботи: зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Мета роботи: розробити та перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Завдання роботи:

- розкрити сутність та зміст підготовки дитини до школи;
- проаналізувати зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з батьками дітей дошкільного віку;
- дослідити психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку;
- визначити зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників;
- експериментально перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Методи дослідження:

- загальні методи наукового пізнання: діалектичний, логічний, історичний;

– теоретичні: аналіз літературних джерел з метою визначення науково-теоретичного підґрунтя дослідження, аналіз і синтез передового науково-практичного досвіду з даної проблеми; аналіз нормативних документів для визначення нормативно-правового підґрунтя дослідження;

– емпіричні: діагностичні методи, відповідні завданням дослідження – опитування, спостереження, порівняння, тестування, соціально-педагогічний експеримент.

Наукове значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблено програму соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників.

Практичне значення результатів дипломної роботи полягає у готовності до впровадження у систему соціально-педагогічної роботи з сім'єю у дошкільному навчальному закладі, у центрі розвитку дитини, соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників в умовах дошкільного навчального закладу.

Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, висновків та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Сутність та зміст готовності до школи дитини дошкільного віку

Вивчення питання готовності дитини до школи передбачає дослідження двох аспектів: сутності дошкільного віку та готовності дитини до школи як основного новоутворення у цьому віці.

Дошкільне дитинство охоплює молодший дошкільний вік (4-й рік), середній дошкільний вік (5-й рік), старший дошкільний вік (6-й рік, у деяких дітей ще й кілька місяців 7-го року життя).

Так, вікові особливості дітей дошкільного віку досліджували О.О. Кудрявцева, К.Д. Ушинський, С.А. Марутян, В.О. Сухомлинський, А.А. Палій, П.В. Плісенко, О.В. Прозументик, Т.А. Рєпіна, Л.Г. Тараннікова, А.Я. Коменський, С.В. Шаповалова.

На цьому етапі складається нова соціальна ситуація розвитку, провідною діяльністю стає гра, під час якої дошкільники опановують інші види діяльності, виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, формується готовність до навчання у школі.

У старшому дошкільному віці діти виявляють здібності до розумових і вольових зусиль. Їх уже не захоплюють прості ігри та іграшки, у них підвищуються допитливість, інтерес до знань і розумової діяльності, з'являється вимогливість до себе та інших. На цій основі формується здатність розв'язувати різноманітні пізнавальні завдання. Це вміння є важливим критерієм успішної навчальної діяльності, воно повинне сформуватися наприкінці дошкільного періоду.

Дошкільний вік – початковий етап становлення особистості. Патріотичні

почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [5, 8].

Діти дошкільного віку – виділяють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У дітей дошкільного віку формується дистанція соціальних зв'язків при оцінці норм поведінки дітей і дорослих. У цих дітей розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідному рівні розуміти і оцінювати суспільні відносини. Дитина навчається розуміти важливість суспільно значущих справ. В цей час формується певне розуміння й оцінка соціальних явищ, орієнтація на оцінне ставлення дорослого через призму конкретної діяльності. Разом з тим в період розвитку дітей між 5-6 роками чітко відмічається нарощування й розвиток найважливіших компонентів ціннісних орієнтацій дітей, їх адекватно мотивоване вираження [30].

Ми будемо досліджувати дошкільний вік за такими сферами розвитку дитини [40]: 1) фізичний розвиток; 2) соціальна ситуація розвитку; 3) трудова діяльність; 4) навчальна діяльність; 5) сенсорний розвиток; 6) інтелектуальний розвиток.

Фізичний розвиток характеризується тим, що упродовж усього періоду дошкільного дитинства (від трьох до семи років) продовжується інтенсивне дозрівання організму дитини, що створює необхідні передумови для більшої самостійності, засвоєння нових форм соціального досвіду внаслідок виховання та навчання. Характерне для раннього віку стрімке збільшення росту та ваги дещо сповільнюється (прискорюючись знову наприкінці дошкільного віку). Важливого значення набуває окостеніння скелета при збереженні хрящової будови окремих його ланок, збільшення ваги м'язів (розвиток загальної мускулатури випереджає формування функцій дрібних м'язів руки).

Удосконалюється діяльність серцево-судинної системи [40].

Відбуваються подальші морфологічні зміни в будові головного мозку, зростає його вага, посилюється регулятивний вплив кори великих півкуль на функціонування підкірки, виникають складні умовні рефлексі, в яких провідну роль відіграє слово, тобто інтенсивно формується друга сигнальна система.

Соціальна ситуація розвитку. Дошкільний вік, за думкою Л. Виготського, характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку. У дитини вже з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого. З'являється можливість систематичного навчання згідно з певною програмою, хоча останню можна реалізувати лише в тій мірі, в якій вона стає власною програмою дитини (Л. Виготський). Окрім того, в цьому віці дитина вже вступає в певні стосунки з однолітками, що також визначає ситуацію її розвитку. Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного «Я» та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин [1].

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для доступного в цьому віці освоєння зовнішнього світу [15].

Трудова діяльність: дошкільнят уже привчають до виконання окремих трудових завдань, причому розпочинають цю роботу в ігровій формі. Відсутність диференціації гри та праці - характерна особливість трудової діяльності молодших дошкільнят, яка до певної міри зберігається і в середньому та старшому дошкільному віці. В останніх випадках інтерес до процесу діяльності поєднується з інтересом до її результатів та того значення, яке їхня праця має для інших. Діти здатні усвідомлювати обов'язковість трудових завдань і привчаються виконувати їх не тільки з цікавості, але й розуміючи їх значимість для інших людей. Наголосимо, що спрямованість

трудових дій дітей залежить від того, як вона організується та мотивується дорослими.

Особливості навчання дошкільника характеризуються тим, що дитина у цьому році набуває власного досвіду і засвоює доступний їй досвід інших, спілкуючись із дорослими, граючи в рольові ігри, виконуючи трудові доручення тощо, тобто він постійно вчиться. Крім того, в цьому віці розпочинається освоєння форм навчальної діяльності [16].

Навчальна діяльність - це спілкування з дорослими, які не тільки активізують, спрямовують, стимулюють дії, а й керують процесом їх формування. Діти засвоюють знання, вміння й навички, оскільки вивчають необхідні для цього дії та операції, оволодівають способами їх виконання. Серед таких дій назвемо передусім цілеспрямоване сприймання об'єктів, виділення їх характерних ознак, групування предметів, складання оповідань, перелік предметів, малювання, читання, слухання музики тощо.

Вчені (О. В. Запорожець та ін. [45]) зазначають про те, що роль навчання в розумовому розвитку дитини зростає, якщо має місце набуття не окремих знань, а певної їх системи, та формування потрібних для їх засвоєння дій.

Сенсорний розвиток дошкільника включає дві взаємозв'язані сторони - засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів та явищ і оволодіння новими діями, які дають змогу повніше та більш диференційовано сприймати світ [40].

Ще в ранньому віці у дитини накопичилося певне коло уявлень про ті чи інші властивості предметів, і деякі з таких уявлень виконували роль зразків, з якими порівнювалися нові предмети у процесі їх сприймання. Тепер же починається перехід від предметних зразків, що базуються на узагальненні індивідуального досвіду дитини, до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто вироблених людством уявлень про основні різновиди властивостей і відношень (кольору, форми, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків, тривалості проміжків часу тощо) [7].

Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх

систематизація - одне з найважливіших завдань сенсорного виховання в дошкільному віці. Його основою має бути організація дорослими дій дітей з обстеження та запам'ятовування основних різновидів кожної властивості, що здійснюється передусім у процесі їх навчання малюванню, конструюванню, ліпленню та ін.

Паралельно дитина засвоює слова, що означають основні різновиди властивостей предметів. Слово-назва закріплює сенсорний еталон, дає змогу точніше й усвідомленіше його застосовувати. Але це можливо за умови, що слова-назви вводяться на основі власних дій дитини з обстеження та використання відповідних еталонів.

У дошкільному віці відбувається зниження порогів чутливості (зорової, слухової та ін.). Зростає гострота зору, спроможність розрізняти відтінки кольорів, розвивається звуковисотний та фонематичний слух, відчуття дотику тощо. Усі ці зміни є наслідком того, що дитина оволодіває новими способами сприймання, які мають забезпечити обстеження предметів та явищ дійсності, їх різноманітних властивостей та взаємозв'язків [7].

Дії сприймання формуються залежно від оволодіння тими видами діяльності, що вимагають виявлення й урахування властивостей предметів та явищ. Розвиток зорового сприймання пов'язаний передусім із продуктивними видами діяльності (малюванням, аплікацією, конструюванням). Фонематичний слух розвивається у процесі мовного спілкування, а звуковисотний слух - на музичних заняттях (з допомогою ігор-вправ, побудованих за принципом моделювання звуковисотних відношень) [15].

Поступово сприймання виділяються у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів та явищ навколишнього світу, виконання перших перцептивних завдань.

Перцептивні дії, адекватні об'єкту, починають формуватися у дітей п'яти-шести років, їх характерною ознакою є розгорненість, включення до свого складу великої кількості рухів рецепторних апаратів, що здійснюються рукою чи оком.

Інтелектуальний розвиток. У тісному зв'язку з удосконаленням сприймання розвивається і мислення дитини. Як уже зазначалося, наприкінці раннього дитинства на основі наочно-дійової форми мислення починає складатися наочно-образна форма. У дошкільному віці має місце її подальший розвиток. Мислення стає образно-мовним, тобто таким, що спирається на образи уяви і здійснюється за допомогою слів. Усе це є свідченням того, що мислення набуває певної самостійності, поступово відокремлюється від практичних дій, у які було вплетене раніше, стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавального мислительного завдання [7].

Зростає роль мовлення у функціонуванні мислення, бо саме воно допомагає дитині мислено («про себе») оперувати об'єктами, порівнювати їх, розкривати їхні властивості та співвідношення, виражаючи цей процес та його результати в судженнях і міркуваннях. Мотивами такої діяльності є прагнення зрозуміти явища оточуючої дійсності, з'ясувати їхні зв'язки, причини виникнення тощо.

Діти чутливі до суперечностей у своїх судженнях, вони поступово вчать узгоджувати їх, міркувати логічно. Необхідною умовою цього є достатня обізнаність з об'єктами, про які йдеться у їхніх міркуваннях.

Розвиток мислення дітей дошкільного віку значно прискорюється, якщо він відбувається не стихійно, а в умовах цілеспрямованого і правильно здійснюваного керування з боку дорослих за цим процесом [46].

Розвиток мислення тісно пов'язаний із суттєвими позитивними зрушеннями у мовленні дошкільнят. Швидко зростає словниковий запас, досягаючи до семи років 3500-4000 слів. У словнику, окрім іменників та дієслів, значне місце посідають прикметники, займенники, числівники та службові слова, згідно з їх співвідношенням у мові, якою дитина оволодіває .

Дошкільнята загалом опановують фонетичну будову рідної мови, навчаються вільно артикулювати окремі звуки та поєднувати їх у звукосполучення.

Протягом дошкільного віку діти досягають значних успіхів в оволодінні

граматикою мови, структурою простих та складних речень.

Відбувається подальша диференціація функцій мовлення. До функції спілкування додається планування своєї діяльності та її регулювання за допомогою мовлення. Мовлення стає засобом планування, коли переходить з кінця дії на її початок, а засобом довільного регулювання - коли дитина навчається виконувати вимоги, сформульовані за допомогою мовлення (А. О. Люблінська, О. Р. Лурія) [40].

В ході останнього процесу виникає внутрішнє мовлення, яке стає засобом формування й функціонування внутрішніх розумових дій. Поява внутрішнього мовлення є ознакою розвитку в дитини словесно-логічного мислення, що ґрунтується на практичній діяльності.

Внутрішнє мовлення - наслідок інтеріоризації мовлення вголос і засіб перетворення зовнішніх практичних дій у внутрішні дії. Стосовно дошкільного віку, йдеться лише про генетично ранні й специфічні форми внутрішнього мовлення (воно виконує психологічно внутрішні функції з опорою на зовнішню діяльність) [23].

У дошкільників починає формуватися довільна увага. Вони вже можуть виділяти об'єкти відповідно до потреб своєї діяльності та спеціально зосереджуватись на них. Мимовільна увага при цьому не зникає, а продовжує розвиватись, набуваючи більшої стійкості та обсягу[1, 30].

Психологічні особливості розвитку особистості дошкільника. Уже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що, відповідно, детерміновано соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими [2].

Джерелом емоційних переживань дитини є її діяльність, спілкування з оточуючим світом. Освоєння в дошкільному дитинстві нових, змістовніших видів діяльності сприяє розвитку глибших та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з близькими, а й з віддаленими цілями, не тільки з тими об'єктами, що

дитина сприймає, а й тими, які уявляє.

Діяльність породжує передусім позитивні емоції, причому своєю метою, сенсом, якого вона набуває для дитини, та самим процесом її виконання [3, 35].

Зростає потреба дошкільника в товаристві ровесників, внаслідок чого інтенсивно розвиваються соціальні емоції (симпатії, антипатії, уподобання тощо). Виникають інтелектуальні емоції. У процесі спілкування дитини з дорослими формуються її моральні почуття. Урізноманітнюються прояви почуття власної гідності: розвивається як самолюбство, так і почуття сорому, ніяковості [15].

Важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні еталони, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як «хорошої» або ж невдоволення від її оцінки як «поганої». Таке емоційне передбачення грає вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дошкільника (О. В. Запорожець) [45].

Дошкільник починає відособлюватися від дорослого, диференціюючи себе як самостійну людську істоту. При цьому поведінка дитини зорієнтована на дорослого (його вчинки та стосунки з людьми) як зразок для наслідування.

Вирішальну роль у засвоєнні зразків поведінки відіграє оцінка, яку авторитетні для дитини люди дають іншим дорослим, дітям, героям казок та розповідей тощо [46].

Орієнтація поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її довільності, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось безпосередньо («як хочеться») чи діяти відповідно до вимог дорослого («за зразком»). З'являється новий тип поведінки, яку можна назвати особистісною [5].

Поступово розвивається певна ієрархія мотивів, їх супідрядність. Діяльність дитини тепер зумовлюється не окремими спонуканнями, а ієрархічною системою мотивів, у якій основні та стійкі набувають провідної ролі, підпорядковуючи ситуативні пробудження. Пов'язано це з вольовими

зусиллями, потрібними для досягнення емоційно привабливої мети [16].

Що старші стають діти, то рідше у їх поведінці проявляються афективні дії, їм легше впоратися з виконанням необхідних для досягнення мети дій всупереч обставинам.

На розвиток вольових якостей позитивно впливає гра. Відособлюючись від дорослого, дошкільник вступає в активніші взаємини з однолітками, які реалізуються передусім у грі, де необхідно підкорятися певним правилам, обов'язковим для всіх, виконувати заздалегідь визначені дії.

Ігрова діяльність надає сенсу вольовому зусиллю, робить його ефективнішим. На розвиток волі у цьому віці позитивно впливає продуктивна та трудова діяльність дитини [27].

Дошкільник робить перші кроки у самопізнанні, розвитку самосвідомості. Об'єктами самопізнання є окремі частини тіла, дії, мовні акти, вчинки, переживання та особистісні якості.

З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції.

У спільній грі, виконуючи різноманітні завдання, діти порівнюють свої досягнення з досягненнями інших, оцінюють не лише наслідки своєї роботи, але й власні можливості, вчаться контролювати себе та ставити перед собою конкретні вимоги [40].

Самооцінка дитиною власних учинків, умінь та інших якостей формується на основі оціночних суджень дорослих. З віком зростає об'єктивність дитячих самооцінок.

Характерною є схильність дитини до самоутвердження спочатку в очах дорослих, потім – однолітків, а згодом – і у власних очах.

У цілому діти 5-6 років усвідомлюють соціальні очікування й орієнтуються на хорошу поведінку, хороші вчинки. Однак, дитина в цей період ще не сприймає еталони поведінки як соціальну необхідність, не усвідомлює їх соціальну значущість. Вони видаються дітям поки що як індивідуальні цінності, виступаючи лише окремими компонентами ціннісних орієнтацій, що

розвиваються [15, 10].

Тому у дошкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як дитини, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

Вступ до школи становить етапний момент життя дитини. Це зустріч з новим світом – загадковим, бажаним, і, водночас, дуже непростим. Адже саме в початковій школі дитина вперше стане суб'єктом соціально-нормованої діяльності, коли виконувати слід не лише те, чого хочеться, а й те що треба, і саме так, як цього вимагають дорослі-вчителі. Безумовно, вся попередня історія розвитку особистості дитини готує її до такої діяльності, яку сама дитина сприймає як необхідний крок до справжньої дорослості [2, 65].

Більшість дітей бажають іти до школи, і це дуже важливо, адже така потреба «відкриває» смислову сферу індивіда, робить її гнучкою і чутливою до нових соціально-значущих впливів і змін. Однак, давно вже у психології відомий факт, що бажання першокласників є дуже поверхневим і необґрунтованим: дитина хоче оволодіти новою соціальною роллю («школяр»), яка приваблює своєю зовнішньою атрибутикою (своя нова форма, портфель, книжки, свій куточок для підготовки уроків) та ритуальністю (в школу ідуть всі діти, там своє життя, мабуть, захоплююче й цікаве, з роллю школяра пов'язане нове, більш поважне, «доросле» ставлення з боку батьків та однолітків тощо. Тому, перед тим, як відправляти дитину до школи, потрібно обов'язково підготувати її до школи, адже саме від цього залежить успішність її навчання, якість формування освітніх компетентностей дитини [27].

Проблему готовності дитини до школи розглядали у своїх працях такі науковці, як Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Н. О. Головань та ін. Особливе місце ця проблема займає у творчій спадщині В. О. Сухомлинського [75].

О. В. Запорожець підкреслював, що готовність до навчання в школі являє собою цілісну систему взаємозалежних якостей дитячої особистості,

включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції [45].

Л. В. Іщенко визначає «готовність до школи як психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дитини, який забезпечує її легку адаптацію до нового етапу життя; це усунення (або хоча б суттєве зниження) негативного впливу на здоров'я й емоційне благополуччя школяра, труднощів переходу до нових умов життя, соціальних відносин і нового виду провідної діяльності» [46, 47].

Функціональну характеристику поняттю готовності дитини до школи дає І. О. Любарська. Вона зазначає, що «готовність до навчання – це важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у дошкільному навчальному закладі і сім'ї» [53]. Готовність дитини до школи, на думку вченої, визначається системою вимог, які висуває школа до дитини. Характер цих вимог обумовлено «особливостями нової соціально-психологічної позиції дитини-школяра з її новими обов'язками, до виконання яких вона повинна бути готовою» [53, 56].

Особливу увагу проблемі підготовки дитини до навчання в школі приділяв і видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський. Він наголошував: «Це велике щастя для батьків: готувати дитину до школи, потім спостерігати її перші кроки на великій стежці до знань. Але це не тільки радість і щастя. Це разом з тим багато турбот і праці. Бо виховання починається з сім'ї, з того часу, як дитина осмислено подивилася на світ і усвідомила себе як живу, активну, діяльну істоту» [75, 25].

У системі підготовки дітей до школи В. О. Сухомлинський керувався принципом природовідповідності. Він звертав увагу на те, що у дитини в цей віковий період переважає наочно-образне мислення. Педагог-практик рекомендував поєднувати безпосереднє пізнання дійсності з читанням сторінок книг із малюнками про природу, оскільки вважав її найбільш доступним об'єктом пізнання, фактором величезної виховної сили, сферою активної діяльності, середовищем для активного розвитку мислення й мовлення [75].

Актуальною при вивченні готовності дитини до школи є ідея Василя Олександровича про те, що дитину необхідно виховувати, орієнтуючись на майбутнє. Якщо врахувати, що незабаром дошкільник має стати школярем, то його успішність великою мірою може визначатися тим, наскільки готовим він підійде до цієї нової й складної для нього діяльності. У процесі підготовки дитини до школи, на думку педагога, важливо враховувати, що об'єднує дошкільний та молодший шкільний вік.

У цьому сенсі особливу увагу В. О. Сухомлинський приділяє грі. Він вважає її цінною для навчально-виховного процесу в початкових класах. Педагог закликає уважно придивитись до того, яке місце гра займає у житті дітей: «Для них (дітей) гра – це найсерйозніша справа» [75, 95]. У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. Буденність життя, на думку деяких вчених, може викликати у них захворювання. В грі діти перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. За вмілого застосування гра може стати незамінним помічником педагога.

В. О. Сухомлинський наполягав на тому, що застосування гри в навчальному процесі забезпечить поступове залучення дитини до навчального процесу, її повноцінний розумовий розвиток. З цього приводу вчений писав: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [75, 95].

Робота з підготовки дітей до школи, на думку педагога, повинна розпочатися зі створення єдиного колективу батьків, тісно пов'язаного з учительським. Формування єдиного колективу батьків і вчителів забезпечить відсутність розбіжностей у виховних діях. «Відсутність батьківського колективу призводить і до відсутності єдиної громадської думки батьків при

здійсненні єдиних вимог школи і сім'ї у вихованні дітей», – зауважує Василь Олександрович [76, 25].

Для реалізації завдань підготовки дитини до школи вітчизняний педагог вважає доцільним застосовувати найрізноманітніші форми роботи з сім'єю – колективні батьківські збори, індивідуальні бесіди, консультації з батьками та дітьми, тематичні виставки, різноманітні шкільні заходи тощо.

На думку В. О. Сухомлинського, якщо підготувати батьків до роботи з дітьми щодо підготовки їх до школи, надавати їм необхідні консультації, то вони, у свою чергу, зможуть позитивно вплинути на своїх дітей та допомогти їм у підготовці до навчального процесу.

С. Гончаренко виділив основні структурні компоненти готовності дитини до школи [29].

1. Особистісна готовність – передбачає готовність до прийняття нової соціальної позиції - положення школяра, що має коло прав і обов'язків щодо школи, учбової діяльності, вчителів, самого себе. Мотиваційний компонент у структурі особистісної готовності передбачає сформованість мотивів навчання: важливість уявлення про себе як про майбутнього школяра, прийняття нового соціального статусу та обов'язків, що пов'язані із цим).

2. Інтелектуальна готовність (достатній рівень сформованості пізнавальних процесів: сформованість наочно-образного і логічного мислення; рівня розвитку уяви, довільної уваги, образної та смислової пам'яті, інтерес до знань, процесу їх здобуття, оволодіння на слух розмовною мовою, розвиток тонких рухів руки і зорово-рухових координацій).

3. Соціально-психологічна готовність включає формування у дітей якостей, завдяки яким вони могли б спілкуватися з іншими дітьми, вчителями. Дитя приходить в школу, клас, де діти зайняті загальною справою, і йому необхідно володіти способами встановлення взаємин з іншими людьми, необхідні уміння увійти до дитячого суспільства, діяти спільно з іншими, уміння поступатися і захищатися. Цей компонент передбачає розвиток у дітей потреби в спілкуванні з іншими, уміння підкорятися інтересам і звичаям

дитячої групи, здібності справлятися з роллю школяра в ситуації шкільного навчання, що розвиваються.

4. Фізична готовність передбачає загальний фізичний розвиток: нормальне зростання, вага, об'єм грудей, м'язовий тонус, пропорції тіла, шкірний покрив і показники, відповідні нормам фізичного розвитку хлопчиків і дівчаток 6-річного віку. Стан зору, слуху, моторики (особливо дрібних рухів рук і пальців). Стан нервової системи дитини: міра її збудливості і врівноваженості, сили і рухливості. Загальний стан здоров'я.

5. Емоційно-вольова готовність означає досить розвинений рівень регуляції поведінки, уміння долати «безпосередні імпульси», контролювати свої дії, відмінності від етичної і фізичної.

6. Мовленнєва готовність передбачає сформованість звукової сторони мови, словарного запасу, монологічного мовлення і її граматичної правильності [29].

Також важливими є рекомендації батькам щодо підготовки дитини до школи: урахування індивідуально-типологічних особливостей дитини (характеру, темпераменту, здібностей), заохочення та підтримка успіхів дитини, порівняння дитини тільки з нею самою, а не з іншими дітьми тощо.

Отже, готовність до школи значною мірою залежить від бажання дитини вчитися. Розвиток пізнавальних інтересів дошкільнят, формування позитивного ставлення дітей до навчання вдається лише шляхом оптимального поєднання зусиль дошкільного навчального закладу, сім'ї та школи. Важливо наголосити, що це вимагає, зокрема, створення умов, наближених до шкільних: атмосфери доброзичливості, турботи, толерантності, підтримки. Слід враховувати вікові особливості психічного розвитку дитини у процесі її підготовки до навчального процесу; з цією метою поєднувати безпосереднє та опосередковане знайомство дітей з навколишнім світом, застосовувати у цьому процесі гру, твори різних видів мистецтва. Особливого значення у підготовці дитини до школи набуває відповідна робота з батьками майбутніх школярів.

1.2. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей дошкільного віку

Питання соціально-педагогічної роботи з сім'єю в Україні впродовж тривалого часу привертають увагу таких провідних вчених як О. Безпалько (зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах), І. Зверева (соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні), А. Капська (актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання), Н. Побірченко (сутність соціальної роботи з сім'єю), В. Поліщук (теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти), І. Трубавіна (соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія та методика; теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю), С. Харченко (соціально-педагогічні технології).

Провідний методологічний принцип соціальної педагогіки в роботі з сім'єю є таким: сім'я – це головний осередок суспільства, де здійснюється базисна соціалізація дітей за рахунок посилення всіх її основних функцій, і в першу чергу – виховної, рекреативної (фізичної, матеріальної, моральної, психологічної взаємодопомоги, організації дозвілля), регулятивної та феліцітологічної (відчуття щастя в сім'ї) [69].

До проблем, що становлять зміст соціально-педагогічної роботи з сім'єю, належать: систематизація та оновлення найбільш доцільних форм і методів роботи з сім'єю; пошук нових шляхів взаємодії сім'ї з «відкритою» школою, із залученням всіх елементів мікросередовища; опора в співробітництві з сім'єю на діяльність соціального педагога з метою посилення ролі сім'ї в соціалізації дітей та юнацтва [72].

Соціальна робота з сім'єю – це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні

прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу [3, 29].

Мета соціальної роботи з сім'єю – це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності [72].

Одним із важливих принципів роботи з сім'єю є принцип самозабезпечення, тобто надання соціальної допомоги з метою пошуку і стимуляції її внутрішніх резервів, які допоможуть вирішити власні проблеми. Соціальна робота з родиною спрямовується на всю сім'ю в цілому, а також на окремих її членів (дітей, батьків, подружню пару, інших членів родини). У процесі такої роботи вирішується питання раціональної організації внутрісімейного спілкування, нормалізації життєдіяльності і відпочинку сім'ї та окремих її членів, спілкування з навколишнім середовищем, допомога надається у раціональному розв'язанні складних сімейних колізій, конфліктів, знімаються стреси [69].

Родина являє собою систему соціального функціонування людини, один з основних інститутів соціалізації, її функції трансформуються не тільки під впливом соціально-економічних умов, але й у силу внутрішніх процесів свого розвитку.

Сучасна родина переживає складний етап – перехід від традиційної моделі до нової. Поряд із традиційними функціями, зв'язаними з народженням і вихованням дитини, з рішенням повсякденних проблем, родина покликана бути надійним психологічним „укриттям”, що допомагає людині виживати у важких, що швидко змінюються, умовах сучасного життя. Сім'я забезпечує своїм членам економічну, соціальну і фізичну безпеку, турботу про малолітніх, старих і хворих, умови для соціалізації дітей, молоді і, що найважливіше – поєднує своїх членів почуттям любові, спільності і дає можливість розділяти з

іншими труднощі і радості життя [70].

Поняття «соціально-педагогічна діяльність» визначається як діяльність спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності [73, 49].

Структура соціально-педагогічної діяльності представлена наступними елементами: мета, завдання, зміст, форми та методи, результат і, звичайно, суб'єкт і об'єкт [73, 49].

Метою соціально-педагогічної роботи є створення оптимальних умов соціалізації особистості, задоволення її потреб.

Основні завдання соціально-педагогічної діяльності: створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості та реалізації її соціальних прав та свобод; створення умов для безпечного життя та розвитку дитини, задоволення її потреб; попередження та подолання негативних явищ в сім'ї, школі, близькому середовищі дитини; збереження та зміцнення здоров'я особистості; надання конкретної соціально-педагогічної та психолого-педагогічної допомоги та підтримці дітям, молоді, сім'ям [73, 49].

Соціальний педагог – суб'єкт професійної діяльності, який надає допомогу дітям та молоді в реалізації їх прав та потреб, всебічному розвитку та самореалізації, а також допомагає сім'ям у вихованні та розвитку дітей.

Роль соціального педагога у дошкільних навчальних закладах, в яких працює такий фахівець, стає незамінною для дітей, які відчули погіршення духовного, матеріального, соціального благополуччя сім'ї, фізичного та психічного здоров'я тощо. Офіційно наявність соціального педагога у дошкільному навчальному закладі визначено Законом України «Про дошкільну освіту». У цьому ж документі серед повноважень дошкільного навчального закладу визначено здійснення соціально-педагогічного патронату, забезпечення взаємодії з сім'єю, поширення серед батьків психолого-педагогічних знань про дітей дошкільного віку [7].

Законом України «Про освіту» визначено, що у системі освіти саме

соціальні педагоги здійснюють педагогічний патронаж, який сприяє взаємодії навчальних закладів сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють [42]. У дошкільному закладі освіти соціальний педагог має сприяти співпраці педагогів, батьків дітей та спеціалістів інших галузей (медичної, правової, соціальної).

Важливими напрямками діяльності соціального педагога є робота з дітьми, вихователями, сім'ями, психологом, а також адміністрацією закладу. Сутність соціально-педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку полягає у попередженні або подоланні відхилень у поведінці; наданні дітям комплексної допомоги у вирішенні проблем виховання, їхнього соціального, культурного розвитку, компенсації проблем соціалізації. Робота з дітьми середньої та старшої групи за своїм змістом є розвиваючою. Головне завдання у роботі з педагогами-вихователями закладу – збагачення знаннями з питань соціальної педагогіки, соціального захисту, надання допомоги дитині у процесі адаптації, актуальних проблем розвитку і виховання дітей [41].

Для цього фахівцям необхідно організовувати для вихователів педагогічні години, тренінги, ділові ігри, постійно проводити індивідуальні та групові консультації з питань, які виникають у процесі виховної діяльності. Робота з сім'ями вимагає від соціального педагога формування знань у батьків з питання захисту прав дитини, соціальної допомоги сім'ям різних соціальних категорій, особливостей сімейного виховання тощо.

Соціальний педагог спрямовує свої зусилля на формування психолого-педагогічної культури батьків, покращення емоційного клімату у сім'ї. Важливе значення у роботі з сім'єю має соціально-педагогічний патронаж, результативність якого залежить від компетентності соціального педагога, його вміння включати батьків і дітей у процес аналізу і пошуку, тим самим сприяти їх самовдосконаленню як в особистісному плані, так і в плані міжособистісних стосунків [3, 170].

Особистий досвід, отриманий в батьківській сім'ї, а пізніше і самостійне

виконання батьківських ролей суттєво впливають на якість життя кожної людини. Задовольняючи особисту потребу в батьківських і материнських почуттях, контактах з дітьми, їх вихованні і відтворенні себе в них, батьки виконують виховну функцію сім'ї. Значною кількістю досліджень виявлено, що чим молодший вік батьків, тим нижчий рівень виховного процесу, що відбувається у даній сім'ї. Тому виконання батьками виховної функції в сучасних умовах потребує пошуку шляхів взаємодії сім'ї і виховних інституцій суспільства. Одним із напрямів такої роботи є підвищення педагогічної культури батьків [24].

Аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими умов і механізмів батьківського виховання та формування навичок батьківства, підготовки молоді до виконання батьківських функцій. Формування педагогічної культури батьків вивчали Т. Алексеєнко, І. Гребенніков, Т.Кравченко; формування готовності до материнства – І. Братусь, В. Брутман, Н.Максимовська, С. Мещерякова, О. Нестерова, Г. Філіппова, О. Тіунова; феномен батьківства та виконання ролі батька вивчали Ю. Борисенко, Н. Гусак, Ю. Євсєєнкова; формуванню усвідомленого батьківства приділялася увага у дослідженнях О. Безпалько, Л. Буніної, Т. Веретенко, М. Єрміліної, В. Кравця, В. Кікінеджи, Г.Лактіонової, О. Песоцької, Н. Шевченко. Зміст, форми, методи, умови і проблеми підготовки молоді і молоді сім'ї до батьківства розкриваються у роботах Т. Говорун, А. Капської, І. Кона, О. Лещенко. Але разом з тим залишаються недостатньо розробленим питання підвищення педагогічної культури батьків як напряму роботи соціального педагога в умовах ДНЗ, оскільки батьки потребують професійної допомоги з боку кваліфікованих спеціалістів. Саме таким спеціалістом є соціальний педагог, який спрямовує свої зусилля на формування педагогічної культури батьків, а також на створення та покращення емоційного клімату у сім'ї.

У концепції «Сім'я і родинне виховання» розкриті значення сім'ї в суспільстві, найвищі виховні ідеали сім'ї (праця, духовність, громадянство),

досвід національного виховання, провідні напрями та методи сімейного виховання (особистий приклад батьків, режим навчання, праці та відпочинку дітей та ін.), методологічні засади педагогічної культури батьків. Що ж таке «педагогічна культура» та «педагогічна освіта батьків»?

Педагогічна культура батьків – це складова загальної культури людини, яка втілюється в творчій виховній діяльності і сприяє формуванню духовно багатой і всебічно розвинутої особистості. Рівень сформованості педагогічної культури є визначальним у роботі вихователя, вчителя та виховній діяльності батьків; характеризує зміст їхніх взаємин з дітьми; забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення особи шляхом засвоєння набутого людством досвіду виховання молодих поколінь [70, 126].

Педагогічна освіта батьків – складне інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності. Педагогічна культура батьків характеризується певною сумою знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни тощо; вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей та догляду за ними, здатністю синтезувати інформацію, що надходить з різних джерел, оволодівати методами сімейного виховання. Педагогічна культура батьків у різних життєвих ситуаціях може виявлятися в комплексі або окремих її складових [63, 246].

Виховання батьків визначається як формування мотиваційної, змістової і конструктивної підсистем; поліпшення механізму регулятивних систем, які пов'язані з умовами реалізації виховної діяльності сім'ї. Мотиваційна підсистема (або мотиваційний компонент системи) являє собою сукупність потреб, інтересів, бажань, планів, програм, спонукань. Виховна діяльність завжди опосередкована інтересами і може реалізовуватись без використання механізму емоцій. Формування мотиваційного компонента передбачає стимулювання інтересів, цілеспрямованості, бажань молодих батьків з урахуванням сукупності установок особистості, а також визначення мети виховання молодших школярів в умовах сім'ї, складання відповідних планів і програм. Змістова підсистема передбачає забезпечення батьків надійними і

усвідомленим знаннями психолого-педагогічного мінімуму виховання дітей [48].

Змістовий компонент педагогічної культури молодих батьків визначається завданнями сімейного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [80]:

- 1) турбота про здоров'я дитини, нормальний розвиток її почуттів і сприймання (органів зору, слуху, нюху, смаку...);
- 2) піклування про всебічний розвиток дитини, формування її мовлення, елементарних знань та уявлень про навколишній світ за допомогою казок, пісень, лічилок, примовок, загадок, скоромовок, прислів'їв тощо;
- 3) формування ціннісних орієнтацій у дитини з позицій добра, справедливості, гуманності, чесності, почуття власної гідності;
- 4) створення сприятливої трудової атмосфери співробітництва;
- 5) залучення дитини до народних традицій, до активної участі у всенародних і сімейних святах.

Конструктивний компонент являє собою сукупність всіх видів, форм, умінь, навичок особистості, прийомів, методів, що використовуються у виховній діяльності батьків. Він передбачає практичне вміння творчої реалізації оновлених компонентів і параметрів педагогічної культури в практиці сімейного виховання.

Вимоги до процесу формування педагогічної культури молодих батьків:

- цілісний підхід до вибору сукупності засобів, що забезпечують формування всіх компонентів педагогічної культури ;
- урахування рівнів педагогічної підготовленості батьків і їх індивідуальних особливостей;
- досягнення наступності в поповненні знань і тісного їх взаємозв'язку з особистою практикою виховання дітей кожного з молодих батьків [65,136].

Виходячи із зазначеної структури, можемо аналізувати педагогічну культуру сім'ї як зміст взаємостосунків між батьками і дітьми через включення механізмів різних видів їх діяльності і втілення в цій діяльності моральних

категорій. Реалізація будь-якої моральної категорії міри в її конкретних характеристиках, тобто абсолютно конкретного уявлення про те, що робити, як це робити і для чого це потрібно робити саме так, а не інакше. Таке обґрунтування взаємодії з іншою людиною (в нашому прикладі батьків з дитиною) являє собою процес прийняття рішення про рівень такої взаємодії, а також про міру впливу як на дитину, так і на себе. Виховання батьків повинно засновуватися на принципах демократизації і гуманізації, воно має зміцнити віру батьків у професійну компетентність, тактовність і доброзичливість вихователя, його вміння зрозуміти їх і допомогти їм у вирішенні конкретних проблем, взаємодії з ними тощо [26, 81].

У своїй педагогічній освіті батьки повинні побачити можливості розвитку спілкування і спільної діяльності з дитиною, зробити свою педагогічну позицію більш адекватною, гнучкою, прогностичною. Не менш важливо, щоб стосунки батьків і педагогів вибудовувалися на партнерських засадах, оскільки успішно виховувати дітей можуть лише батьки, які поважають себе. Це вимагає від педагогів поваги до них і створення умов, за яких батьки зможуть найплідніше виявити свої позитивні якості та здібності, звільнитися від хибних поглядів щодо виховання своєї дитини. Саме за таких умов педагог зможе пробудити у батьків інтерес до самопізнання і самовиховання. Психологічний аналіз показує, що діти, представляючи невід'ємну частину суспільства, молодших його членів, прагнуть жити загальним життям із дорослими. Як інструмент виховань дитячий колектив організується дорослими [26,102].

Досягти мети у взаємодії з батьками педагог зможе за умови правильно налагодженого педагогічного спілкування з ними, яке повинно відбуватися за дотримання таких правил: щирий інтерес до батьків вихованців, особистісний підхід до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними; залучення батьків до оцінювання успіхів дитини, прогнозування перспектив її розвитку; заохочення батьків до участі у спільній роботі з дитиною і педагогом, колективом дошкільного закладу; вміння вислуховувати батьків, намагання зрозуміти їхні проблеми, допомогти прийняти обґрунтоване педагогічне

рішення; доброзичливість, оптимістичність, привітність у стосунках з батьками [21,127].

Т. Алексеєнко, узагальнивши дослідження вищезазначених авторів, пропонує взяти основою для визначення поняття «педагогічна культура» філософське розуміння культури як характеристики розвитку творчих сил і здібностей людини та вчення про провідну роль діяльності в її формуванні. Особистісний прояв культури реалізується в повсякденній діяльності, у стосунках, поведінці, стилі життя, побуті, засвоєнні культурних досягнень, знань, навичок, умінь. Вона втілюється у творчій виховній діяльності і слугує формуванню духовно багатой і всебічно розвиненої особистості. Тому ми її сприймаємо як складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності. Вона зазначає, що педагогічна культура є складовою частиною загальної культури батьків, у якій закладено досвід виховання дітей у сім'ї, набутий різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні, інших країнах, а також узятий з народної сімейної педагогіки [3, 42].

Педагогічна культура батьків (Т. Алексеєнко) – це достатня підготовленість батьків до виховання дітей в умовах сім'ї, яка відображає їх зрілість як вихователів і проявляється у процесі родинно-шкільного виховання. Педагогічна підготовленість батьків характеризується певною сумою (основним мінімумом) знань (з психології, педагогіки, фізіології, гігієни тощо), вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей та догляду за ними. Структурно педагогічну культуру батьків складають компоненти, до яких належать психолого-педагогічні знання, навички та вміння догляду за дітьми (особливо дошкільного віку), культура педагогічного впливу [3].

Педагогічна культура батьків у різних життєвих ситуаціях може проявлятися у комплексі або в окремих її складових ознаках.

Психолого-педагогічна культура батьків – це компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї. Виявляється вона в розумінні та усвідомленні батьками

своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в оцінюванні їхньої поведінки, у реальній діяльності та спілкуванні з ними, а також у здійсненні продуктивних зв'язків з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами). Для цього дорослі мають бути не лише належно вихованими, а й педагогічно освіченими. Бо, як стверджують психологи, навіть найсерйозніші прорахунки педагогів не позначаються так фатально на розвитку особистості дитини, як неправильна поведінка батьків. Тому виховання батьків необхідне і для успішності процесу виховання дітей, і для здоров'я суспільства [4, 21].

Психолого-педагогічна культура батьків є складною і динамічною системою. Її утворюють такі компоненти [4, 25]:

1) психолого-педагогічні знання – уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання. Виявляються вони у ставленні до дитини, в оцінюванні її поведінки, реальній діяльності та спілкуванні з нею;

2) педагогічна і психологічна компетентність – здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини;

3) психолого-педагогічна рефлексія – вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок;

4) емпатія – співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Психолого-педагогічна культура батьків – це осмислений, а іноді й неусвідомлений досвід власного дитинства, результат освіти, самоосвіти, психологічного розвитку особистості. Особливо вона актуалізується з народженням дитини, яка своєю появою на світ, своїми кроками у світ і по життю стимулює бурхливий розвиток психолого-педагогічної культури батьків. Нерідко батьки виходять у своєму розвитку на необхідний рівень психолого-педагогічної культури тоді, коли їхні діти стали дорослими, осмислюючи власні

промахи, помилки, нереалізовані можливості. Це ще раз підтверджує важливість ролі дідусів і бабусь у спрямуванні процесу виховання дітей у сім'ї, накладає особливу відповідальність на працівників дитячих дошкільних закладів за роботу з батьками дітей стосовно збагачення педагогічних знань, підвищення психолого-педагогічної культури [48].

Формування психолого-педагогічної культури батьків у сучасному закладі освіти можна здійснювати як через різноманітні заходи на батьківських зборах (лекції, обмін досвідом родинного виховання, диспути, дискусії, консультації і т. д.), так і через університети педагогічних знань, лекторії для батьків, позакласний педагогічний всеобуч, консультативні пункти, тренінги, малі батьківські збори, консультації, психологічне спілкування з окремими членами родини, широко залучає психолого-педагогічне консультування членів родини з питань навчання і виховання дітей, тестування та анкетування батьків і дітей, тренінги, практикуми, рольові та ділові ігри і т. д., що спрямовані на встановлення в сім'ях міцних морально-етичних зв'язків між дорослими і дітьми, атмосфери взаєморозуміння, співробітництва, емоційної співпричетності один до одного [81].

Ініціатором й організатором ефективної взаємодії із сім'єю є і школа. Ця взаємодія підпорядкована інтересам розвитку дитини, у кожному конкретному випадку обумовлюється її особливостями і особливостями сім'ї, в якій вона виховується. Вона потребує специфічних знань, такту, високої психолого-педагогічної культури її учасників — батьків і вчителів. Психолого-педагогічна освіта батьків покликана збагатити родинне виховання, сприяти зміцненню всіх його ланок, передусім психолого-педагогічної компетентності. Особлива відповідальність покладається на педагогів та психологів щодо педагогічної освіти тих батьків, у сім'ях яких є труднощі взаємодії.

Основні параметрами педагогічної культури батьків, як встановлено, є моральна культура, культура мислення, культура мовлення, комунікативна культура, дидактична культура, культура праці, культура рухів, фізична культура, естетична культура та екологічна культура [71].

Робота з батьками і наданні допомоги у вирішенні питань виховання дітей знаходиться у сфері професійної діяльності багатьох фахівців, але, насамперед, нею повинен займатися соціальний педагог, працюючи в ЗНЗ, ЦСССДМ та ін. соціально- педагогічних закладах. Ця діяльність спрямована на удосконаленню взаємостосунків у сім'ї, профілактиці дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів, реалізація програми планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організацію її вільного часу, допомогу в організації сімейного господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних стосунків, надання соціальної допомоги, організацію соціального патронажу і супроводу неблагополучних сімей, проведення благодійних акцій та допомога малозабезпеченим, багатодітним сім'ям тощо [71].

Так, І. Трубавіна [71] розглядає найбільш поширені й ефективні інтерактивні форми і методи роботи з батьками. Однією з таких форм роботи з молодими сім'ями стали культурно-масові розважальні, конкурсні форми роботи, де батьки та діти разом проводять вільний час. Це не лише найбільш раціональна на даному етапі форма організації дозвілля сімей, а й пропаганда кращих сімейних традицій українського народу, звичаїв, обрядів, пошук сімейних талантів, розвиток пізнавальних інтересів членів сім'ї, творчої ініціативи, обмін досвідом у сімейному вихованні, зміцнення взаємостосунків у сім'ї, відродження родинно-побутової культури українського народу тощо.

Масово-розважальні заходи, сімейні свята найчастіше проводяться за такими формами: Тиждень сім'ї, День матері, календарні, православні, релігійні свята, обряди. Вони відзначаються як щорічні обласні конкурси молодих сімей, конкурси, вечори студентських сімей, свята молодих сімей, конкурси сімейних ерудитів, на краще сімейне подвір'я, виставки дитячих творів, малюнків про сім'ю, фестиваль сімейних творчих колективів, сімейні спортивні свята, сімейні ігри, фотовиставки, спортивні змагання «Я і моя сім'я» та ін. Допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання полягає також у

наданні їм допомоги у розв'язанні складних питань родинної педагогіки: підготовка батьків до народження дитини, соціально-психологічна, психолого-педагогічна допомога батькам у вихованні дітей різних вікових груп з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини, підготовка дитини до школи, застосування різних форм і методів сімейного виховання, вирішення складних проблем у взаємостосунках батьків та дітей [71].

Ми вважаємо, що змістово два з них (робота зі стабілізації сімейних стосунків та допомога батькам у вирішенні проблем родинного виховання) можна визначити як підвищення педагогічної культури батьків. Другий може застосовуватись соціальним педагогом і у ДНЗ. Все вищезазначене дозволяє виділити наступні напрями підвищення педагогічної культури батьків [82]:

1. Діагностичний – вивчення соціальних, психолого-педагогічних умов сім'ї, її виховних можливостей вимагає від соціального педагога професійного підходу до цієї справи.

При цьому можна орієнтуватися на наступну програму вивчення сім'ї:

1. Структура сім'ї; склад, співвідношення поколінь у родині, кількість дітей.
2. Батьки: вік, освіта, професія.
3. Матеріальний добробут сім'ї.
4. Суспільно-педагогічна спрямованість життя сім'ї: ставлення дорослих до своєї професії, особисті моральні якості, ставлення до виховання дітей.
5. Внутрішньосімейні стосунки: стиль взаємин між батьками, ставлення батьків до дітей, ставлення дітей до батьків, загальна психологічна атмосфера у сім'ї, виконання домашніх побутових справ.
6. Сімейні традиції.
7. Проведення вільного часу: як у сім'ї дорослі і діти проводять вихідні дні, їхні захоплення, чи є загальні, улюблені для всіх заняття.

Проводячи діагностику сім'ї, умов сімейного виховання, соціальний педагог повинен виходити, перш за все, із принципу розумної достатності, а саме не слід розширювати діагностику, якщо до цього немає необхідних

показників [65].

Доцільно проводити діагностику, використовуючи різні методи, зокрема метод систематичного спостереження. Для підвищення якості та результативності цього методу одержані дані спостережень бажано фіксувати в певній послідовності: коли проходило спостереження; короткий опис фактів і явищ, що спостерігаються; коротка характеристика фактів і явищ; узагальнений висновок та узагальнення.

Метод аналізу результатів виконання доручень, завдань практичного характеру дає можливість вивчити виховні уміння і навички батьків, рівень їх педагогічної майстерності. Цей метод є цілком прийнятним для вивчення дітей (творчі завдання). У подальшій роботі різні доручення, творчі завдання можуть широко використовуватися в роботі з батьками (обговорення педагогічних ситуацій, висунення проблемних питань, домашні завдання) [48].

Сім'я як виховний колектив динамічна. На різних етапах розвитку особистості її виховна роль і функції змінюються. Тому при вивченні важливо простежити сам процес сімейного виховання, тобто встановити, насамперед, позицію дитини стосовно умов, характеру внутрішньосімейних відносин, засобів педагогічного впливу.

Ми виділили фактори, що впливають на швидку інтеріоризацію моральних норм, понять, переконань, так і ситуації, які викликають прихований або певний конфлікт між батьками та дітьми. Одним із центральних моментів має стати вивчення мотиваційної сфери поведінки дітей і дорослих. Щоб правильно оцінити педагогічне явище, треба одержати можливість побачити його, передусім, у сприйнятті дитини, а вже потім – дорослих. Виходячи з цього, до числа постійних респондентів повинні включатися діти. При цьому треба враховувати результати взаємодії їхніх думок з думками дорослих членів сім'ї. Метод аналізу випадків відноситься до тих, що покликаний відкрити причини вчинків людини, допомогти виявити мотиви поведінки. Для вивчення рекомендується відбирати як позитивні, так і негативні вчинки. Особлива увага має приділятися випадкам, які виникають за таких умов: позитивний сімейний

мікроклімат – негативна спрямованість поведінки дитини, негативний мікроклімат – позитивна спрямованість дитини. Цей метод також може застосовуватися для виявлення реакцій людини на ті чи інші форми виховного впливу.

II. Психолого-педагогічна просвіта батьків. Це надання батькам наукових психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань про сутність виховного процесу, розвиток і формування особистості дитини на різних вікових етапах, особливості родинного виховання, вплив сім'ї і внутрісімейних стосунків на виховання дітей. Просвіта батьків потребує системного та індивідуального підходу, здійснюється через індивідуальні і колективні форми роботи з використанням активних методів роботи [71].

До методів педагогізації, якими користуються соціальні педагоги, належать такі:

- інформаційні методи використовуються з метою формування понять, передачі інформації, забезпечення належної оцінки явищ;
- методи організації діяльності – для вироблення і відпрацювання у батьків відповідних вмінь виховної діяльності, за допомогою яких і в ході їхньої реалізації у батьків формується єдність спеціальних знань, із способами діяльності та ціннісно-оціночних взаємин [69, 81].

III. Практично-перетворювальний напрям роботи, що передбачає формування вмінь і навичок з виховання дітей і здійснюється шляхом залучення батьків до практики виховання дітей через участь у виховних заходах разом з дітьми, у практикумах, обміні досвідом родинного виховання під час бесід за круглим столом, соціально-педагогічних тренінгах тощо.

4. Звернення до скарбниці народної педагогіки з питань виховання підростаючого покоління, вивчення народно-педагогічних поглядів на сім'ю, родинне виховання та їх використання у сучасній практиці виховання дітей.

5. Консультування. У професійній діяльності соціального педагога використовується соціально-педагогічне консультування. Може проводитись в індивідуальній та колективній формі [71].

Отже, аналіз наукової психолого-педагогічної, соціологічної літератури свідчить, що батьки не володіють достатніми знаннями, уміннями і навичками у вихованні дітей, тому потребують професійної допомоги з боку кваліфікованих спеціалістів, серед яких важлива роль належить соціальному педагогу. Надаючи допомогу батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання, соціальний педагог, у першу чергу, працює над підвищенням їх педагогічної культури. Основними напрямками підвищення педагогічної культури батьків ми вважаємо: діагностичний, просвітницький, практично-перетворювальний, звернення до скарбниці народної педагогіки, консультування.

1.3. Зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з батьками дітей дошкільного віку

На початку XXI ст.. проблеми української сім'ї щодо підготовки дитини до навчання у школі залишаються актуальними та потребують пошуку шляхів їхнього вирішення. Сьогодні складнощі сім'ї пов'язані із надмірною занятістю батьків через підвищення економічних, інформаційних, медичних вимог суспільства. Такий стан справ може негативно позначатись на успішності готовності дитини до навчання у школі, що, у свою чергу, вимагає від держави надання підтримки сім'ї з цього питання.

Система соціально-педагогічної роботи з сім'єю, батьками майбутніх першокласників активно реалізується різними структурами: центрами педагогічної корекції, центрами педагогічної реабілітації, профілактичними та психологічними службами, соціально-психологічними службами освітніх закладів. Соціальний педагог освітнього закладу виступає посередником між дитиною, сім'єю і соціумом.

У зв'язку з цим слід звернутись до закордонного досвіду. Вивчення досвіду соціально-педагогічної роботи з сім'ями у США дозволяє визначити

такі заходи, що впроваджуються у роботу з сім'ями. Так, згідно з В. Безлюдною американські школи характеризуються високим рівнем зацікавленості у тісній співпраці з батьками і громадськістю: соціальні працівники повинні зустрічатися з батьками частіше і надавати їм поради стосовно підтримки учня вдома, а ті батьки, які не співпрацюють з учителями та соціальними працівниками, прирікають своїх дітей на невдачу [8, 5].

В американських освітніх закладах існує безліч соціальних програм спрямованих на сім'ї дітей як дошкільного так і шкільного віку, програм з надання порад батькам, профілактичних програм для дітей групи ризику, а також програми для виховання та навчання дітей які відвідують групи продовженого дня тощо.

Дослідження системи соціально-педагогічної роботи проводилися й російськими науковцями. У своїх роботах автори намагалися проаналізувати теоретичні аспекти, зміст, форми та методи роботи шкільного соціального працівника, взаємодію школи та сім'ї, соціальні програми підтримки сім'ї тощо.

Це, насамперед, дослідження «Соціальна робота за кордоном» О. Новак, О. Лозовської, М. Кузнецової, які зазначають, що коріння соціальної роботи потрібно шукати саме у США і що більшість сучасних форм соціально-педагогічної роботи зародилися в цій країні [57].

Заслуговує на увагу робота Л. Оліференко та Т. Шульги «Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику» [59], в якій на фоні аналізу системи освіти США наголошується, що практично кожна школа має соціального працівника. Як зазначають дослідники, цей напрям соціальної допомоги став розглядатися як окрема спеціальність в соціальній роботі, що зосереджує свою увагу на успішному пристосуванні дитини до школи, на координації дій сім'ї і громади тощо. Також автори зауважують, що у США соціальна допомога сім'ям надається через систему дитячих установ (загального і спеціального типу).

Окрім державних служб, існують приватні, які надають різнобічну

підтримку програмам із захисту прав та інтересів дітей, наприклад: «Дитяче бюро», «Служба захисту дітей» тощо [53, 49].

Важливою для нашого дослідження стала праця Р. Корнюшиної «Зарубіжний досвід соціальної роботи» [49], де зазначається, що у зарубіжних країнах (в тому числі і в США) поширені Центри сімейного виховання і сімейної консультації. Робота в цих центрах має переважно психолого-педагогічний характер і їх основна мета – допомогти сім'ям чи подружжю, у яких проблеми у взаємовідносинах привели до порушення поведінки і комунікабельності дітей і самих батьків. Основною формою роботи в цих центрах є бесіда, причому вона відбувається лише на добровільній основі.

Практикуються також відносно нові форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю: безпосередня участь соціального працівника у житті сім'ї, коли на основі добровільної домовленості соціальний працівник спостерігає за життям в сім'ї у буденній обстановці. Свої спостереження спеціаліст обговорює разом із членами сім'ї і вони разом шукають вихід із ситуації, що склалася. Ця робота дуже складна і потребує тривалого співробітництва із сім'єю. Вона використовується в тих випадках, коли інші форми консультації і соціального обслуговування не дали очікуваного результату [49].

Автор згаданого дослідження зазначає, що починаючи із 20-х років ХХ століття поруч із поняттям «соціальне забезпечення» почали застосовувати й поняття «соціальна робота». З часом, з'явилося таке поняття як «система соціального забезпечення», яке означало сукупність програм та агентств, а поняття «система соціальної роботи» – їх діяльність [80, 60].

В історичній ретроспективі досліджувану проблему розглянула дослідниця М. Целих у праці «Соціальна робота за кордоном: Сполучені Штати Америки». Вона наголошує, що на початку ХХІ ст. у США склалася розвинена інфраструктура соціально-педагогічної роботи і освіти соціальних працівників.

Соціальна робота перейняла на себе функцію посередника між індивідом, сім'єю і державою, завдання якого захищати право кожного громадянина на соціальну справедливість, рівні можливості і задоволення насущних життєвих

потреб [80, 13].

Помітний доробок у галузі аналізу системи соціальної роботи в Сполучених Штатах зробила Т. Трегубова у публікації Соціальна робота зі студентами в ХХІ столітті – нові обов'язки, полікультурний аналіз, де вона характеризує принципи на основі яких будуються соціальні програми в США [78, 31]:

- періодичне оновлення змісту програми соціальної роботи, гнучкість,
- універсальність, критичність в оцінці змісту програм,
- виокремлення обов'язкового і варіативного компонентів у програмах та соціальних проектах,
- скоординованість дій усіх суб'єктів соціальної роботи,
- обов'язкове залучення учнів у різні види соціальної практики, впровадження ідеї партисипативності, яка характеризується інтерактивним спілкуванням всіх зацікавлених осіб з питання визначення цілей, змісту, форм і засобів організації соціальної роботи та використовує неформальні шляхи залучення учнів та їхніх батьків до прийняття рішень.

Дослідниця Т. Трегубова зазначає, що у США, основний акцент робиться на терапевтичний аспект соціально-педагогічної роботи: механізм систем соціальної роботи запускається за наявності існуючих проблем і за проханням про допомогу самого клієнта і коли доведено, що дитина дійсно потребує допомоги [78, 2-6].

Про високий рівень професіоналізму американських соціальних працівників свідчить дослідження Н. Корольової – «Зміст підготовки соціальних працівників для учбових закладів у США і Великобританії». Дослідниця зосереджується на розв'язанні американськими фахівцями соціально-освітніх проблем молоді. Її дослідження показало, що сьогодні в усьому світі використовуються саме американські моделі підготовки фахівців соціальної сфери як найбільш універсальні і такі, що відповідають очікуванням суспільства і можливостям професії [50].

У дослідженні О. Пузирьової «Сумісна робота школи, сім'ї та громади у навчанні і вихованні сільських учнів у США» (2005) витлумачені категоріальні поняття, зміст і організація співпраці сільської школи США з сім'ями учнів [67, 42-55]. На її думку, головними умовами, що сприяють ефективній співпраці сільських шкіл з сім'ями учнів і місцевою громадою, є: історична зумовленість їх взаємодії; державна політика, що проводиться в США у галузі освіти, одним з головних пріоритетів якої визнається залучення батьків учнів і громад до участі в педагогічному процесі місцевої школи; створення соціально-економічної стабільності сільських громад; врахування демографічних характеристик учнів і їхніх батьків; психологічна готовність учителів, батьків і лідерів громад до спільної роботи у справі навчання і виховання дітей; навчання суб'єктів умінь і навичок організації спільної діяльності [67, 45].

Основними методами роботи педагогічних колективів американських сільських шкіл з досягнення результативності співпраці з сім'ями учнів і місцевими громадами, на думку О. Пузирьової, є: розробка документів, що регламентують стосунки школи, сім'ї і громади на основі федерального і регіонального законодавств; аналіз педагогічного досвіду організації співпраці в сільських громадах різних округів і штатів; моральне стимулювання роботи педагогів, батьків і представників общини; вироблення стратегічних напрямів спільної діяльності; організація режиму роботи школи з метою надання можливостей батькам і членам общини брати участь в навчально-виховному процесі; зміцнення матеріальної бази школи, що дає змогу створити умови для спільної роботи [67, 50].

До найбільш актуальних форм організації взаємодії школи, батьків учнів і членів громад у процесі навчання і виховання сільських школярів у США О. Пузирьова відносить такі: створення сільських освітньо-виховних комплексів, сімейних центрів і центрів комплексного обслуговування населення на базі сільських шкіл; волонтерство і тьюторство [67].

Зацікавленість у подібному вивченні соціально-педагогічної роботи з сім'єю в США виявлено у дослідженні О. Коновалової – «Зміст і особливості

соціально-педагогічної роботи з сім'єю в США», у якій авторка зауважує, що система соціально-педагогічної роботи з сім'єю в США інституалізувалася ще у кінці XIX століття і нині є розгалуженою мережею соціальних агентств, готових прийти на допомогу сім'ям різного типу в ситуації кризи. Це зумовлено тим, що Сполучені Штати Америки, перебуваючи у стадії розвиненого капіталізму, були вимушені приділяти увагу вирішенню соціально-психологічних і соціально-економічних проблем особи і сім'ї, тому у США вже склалася солідна теоретична база, що поєднує наукові знання з багаторічним практичним досвідом у цій галузі [47, 61].

На думку О. Коновалової, соціально-педагогічна робота з сім'єю є складовою усієї соціальної роботи. Вона являє собою професійну діяльність з надання допомоги людям, що мають проблеми, пов'язані з членами їхніх сімей, які, головним чином, є результатом дій самих людей і пов'язані із внутрішніми і зовнішніми чинниками.

У своїй роботі авторка дослідила форми та методи, спрямовані на активізацію внутрішнього потенціалу сім'ї і створення оптимальних умов для його реалізації, а саме: сімейна терапія, психолого-педагогічна консультація, форма «контактних сімей», метод «входження» соціального працівника в сім'ю, робота в парі з колегою, метод особистого прикладу соціального працівника, робота в міждисциплінарній команді тощо [47, 61].

Особливість у підготовці кадрів для соціальної роботи з сім'єю в США полягає у широкопрофільній фундаментальній підготовці, основою якої є міждисциплінарний системний підхід до визначення змісту з урахуванням расового, етнічного, гендерного різноманіття; екстрадисциплінарна інтегрована побудова соціальних програм; поглиблена спеціальна підготовка відповідно до спеціалізації і конкретних професійних завдань; інтеграція теоретичної підготовки і досвіду роботи майбутніх фахівців у соціальних службах і агентствах [47].

Деякі аспекти системи соціально-педагогічної роботи з сім'єю в США представлено у працях вітчизняних науковців Л. Віннікової, Т. Вдовенко,

І. Братусь, В. Поліщук, В. Тименко та ін.

Так, наприклад, В. Тименко у своєму дослідженні «Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України: спільність і відмінності» аналізує кадрове забезпечення системи соціально-педагогічної роботи в навчальних закладах України та США. Автор зазначає, що сьогодні у США спостерігається посилення ролі держави у соціальній сфері, що пов'язано як з характером, так і масштабністю соціальних проблем, які доводиться розв'язувати американському суспільству [77].

Американські дослідники прогнозують істотне кількісне збільшення соціальних працівників у найближчій час. Передбачається різноманітна участь громад у вирішенні соціальних проблем і розвиток агентств у конкретних громадах, а також більш активне залучення самих клієнтів до організації надання соціальних послуг. Автор вважає, що у майбутньому в США з'являться нові форми практичної діяльності соціальних працівників, що, безумовно, сприятиме розвитку сфер професійної підготовки спеціалістів для цієї галузі [77, 9].

У дослідженні Л. Віннікової «Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США» авторка зазначає, що характерною рисою соціально-педагогічної роботи в США є її спрямованість на надання допомоги окремій людині, групі людей, щоб покращити або відновити їхні здібності до функціонування в суспільстві. Статусу й призначенню соціальної роботи відповідає система підготовки фахівців соціальної галузі в американських вищих навчальних закладах, яка передбачає новий підхід до мети й оцінювання процесу навчання соціального працівника [25].

Подібна тематика простежується у роботі В. Поліщук «Підготовка фахівців соціальної роботи вищої кваліфікації у США». Її дослідження показало, що підготовку соціальних працівників у США здійснюють школи соціальної роботи, коледжі та університети. Програмами передбачено три рівні підготовки: ступінь бакалавра, магістра та доктора соціальної роботи. Протягом останніх років у США спостерігається зростання кількості не лише традиційних

програм підготовки фахівців, але й програм інноваційного типу, які пропонують навчання з використанням технологій дистанційного навчання [64, 215].

Поширеними спеціалізаціями на рівні магістратури є робота з окремими індивідами, сім'ями та групами. Таку спеціалізацію ще називають безпосередньою практикою або втручанням на макрорівні [64, 215-218].

Форми соціальної роботи з сім'єю в США Т. Вдовенко аналізує у своїй праці «Теорія і методика соціальної роботи у сфері дозвілля в країнах Західної Європи». Спираючись на американського дослідника Б. Холмана, вона наголошує, що завдання соціальної роботи – забезпечувати між суб'єктами довіру і контакт. Підтримка особи включає не лише харчування, житло, одяг, але і організацію соціокультурної роботи. Організація відпочинку, спільна ігрова діяльність батьків і дітей є одним із пріоритетних напрямів практики соціальної роботи з сім'єю в США [22].

Не можна не згадати про дослідження І. Братусь «Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії» [18]. На основі аналізу соціально-педагогічної роботи з матерями-підлітками у США автор здійснила теоретичне узагальнення проблеми соціально-педагогічної роботи в США та з'ясувала, що в США функціонують освітні програми які діють на базі шкіл, в сімейних службах, церквах, медичних установах. Юні матері можуть отримати інформацію про види допомоги, у тому числі соціальні виплати, освітні програми, консультативні послуги [18, 74].

Підводячи підсумки, можна констатувати той факт, що соціально-педагогічна робота з сім'єю у США та інших країнах була спрямована на підтримку функціонування сім'ї на різних етапах її розвитку. Так, актуальним й для України є досвід ефективної співпраці шкіл з сім'ями учнів і місцевою громадою у процесі навчання і виховання сільських школярів. Цікавими формами організації взаємодії школи, батьків учнів і членів громад у США є такі: створення сільських освітньо-виховних комплексів, сімейних центрів і центрів комплексного обслуговування населення на базі сільських шкіл;

волонтерство і тьюторство. Цінність аналізу досліджень учених щодо соціально-педагогічної роботи з сім'єю полягає у виявленні та осмисленні відповідних соціально-педагогічних особливостей Сполучених Штатів Америки, які можуть бути корисними для України.

РОЗДІЛ 2.

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Методика дослідження педагогічної культури батьків щодо підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі

Теоретичне вивчення проблеми педагогічної культури батьків дітей дошкільного віку, проведене нами в першому розділі дипломної роботи, може стати підґрунтям для визначення і розробки методики дослідження соціально-педагогічної культури батьків з питань підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі.

Розробка методики дослідження вимагала реалізації основних завдань: 1) визначити показники дослідження педагогічної культури батьків дітей дошкільного віку; 2) підібрати методи діагностики цих показників.

Спираючись на напрацювання відомих науковців, зокрема Т. Алексеєнко [3], С. Щербакової [82], виходячи зі структури педагогічної культури батьків та вікових особливостей дітей дошкільного віку, ми визначили наступні критерії та показники оцінювання сформованості цієї культури.

Ми визначили основні компоненти сформованості педагогічної культури батьків з питань підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі – це когнітивний, аксіологічний та операційно-діяльнісний, кожний з яких має конкретні показники, що дає змогу виміряти загальний рівень психолого-педагогічної культури батьків.

Показниками аксіологічного компонента визначено [82]:

- 1) тип батьківського ставлення до дитини, який виявляється через емоційну чутливість стосовно неї (материнська і батьківська любов, повага і прийняття дитини, оцінювання її образу «Я»);
- 2) почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у

сім'ї;

3) здатність батьків до рефлексії себе, своєї поведінки і вчинків, що виявляється у певному рівні вольового самоконтролю, саморегулювання під час взаємодії з дитиною, а також впливає на актуалізацію особистісних якостей батьків, реалізацію ними своїх творчих сил і здібностей у процесі сімейного виховання.

Показниками когнітивного компонента є [82]:

1) наявність у батьків знань про загальні закономірності психічного розвитку дітей дошкільного віку, наявність об'єктивних уявлень про психологічні особливості різних вікових періодів, розуміння позитивного змісту вікових криз та їхнього значення у розвитку дитини;

2) наявність знань про індивідуально-типологічні особливості своєї дитини, знань про її сильні та слабкі сторони, адекватне їх оцінювання, уміння прогнозувати їхній подальший розвиток, уміння об'єктивно узгоджувати свої вимоги з реальними можливостями і здібностями дитини;

3) наявність знань про цілі педагогічної діяльності, зміст, методи і прийоми виховання, можливі негативні наслідки застосування неадекватних методів виховання (покарання, заохочення, вимоги), а також знання про шляхи і способи організації діяльності дитини, спрямованої на її всебічний розвиток.

Для характеристики операційно-діяльнісного компонента запропоновано такі показники [82]:

1) способи і прийоми спілкування батьків із дитиною у процесі виховного впливу: методи словесного впливу (спонукання, переконання, прохання, примус), методи контролю, наочного прикладу, заохочення, покарання;

2) уміння вирішувати конфліктні ситуації;

3) стиль взаємодії з дитиною, який синтезує весь характер батьківської компетентності у питаннях виховання і розвитку дітей, дає інтегральну характеристику певному рівню психолого-педагогічної культури батьків.

Було визначено такі рівні сформованості педагогічної культури батьків

майбутніх першокласників.

Високий рівень сформованості педагогічної культури був властивий батькам, які виявляли ініціативність у встановленні контактів з дитиною, намагалися висловити любов до дитини через обійми та поцілунки, з повагою ставилися до дитини, сприймаючи її як партнера, ураховуючи її потреби. Спілкування з дитиною оцінювали позитивно і відповідно до ситуації об'єктивно реагували на його емоційний стан. Мама й тата відрізнялись прагненням до вдосконалення власного педагогічного досвіду (виявляли зацікавленість до вивчення педагогічної літератури, намагалися застосовувати отримані знання в практичній діяльності, прагнули користуватись педагогічною літературою і запропонованими порадами фахівців, були ініціативними до перегляду телевізійних передач педагогічного спрямування). Батьки коригували поведінку малюка, висловлюючи прохання згідно з його віковими особливостями. Наявність високого рівня самоконтролю, відповідального ставлення до власних виховних дій призводило до того, що покарання як метод виховання застосовувалося батьками за виключних обставин. Мама й тата спонукали малюка до здійснення хороших вчинків використовуючи обійми і поцілунки [82].

Середній рівень сформованості педагогічної культури був властивий батькам, ініціативність яких у спілкуванні з дитиною обумовлювалася раціональними міркуваннями, встановлення контакту з малюком переважно відбувалося за допомогою мовленнєвих висловлювань. Активність дошкільника викликала в батьків негативну реакцію (роздратування, обурення тощо), і лише іноді співпереживання. Мама й тата спілкувалися з дитиною зверхньо, майже не сприймаючи малюка як партнера по спілкуванню. У таких батьків зацікавленість педагогічною інформацією була поверховою. Вони іноді відчували необхідність в отриманні педагогічних знань, що було обумовлено бажанням вирішити певні педагогічні проблеми. Батьки іноді користувалися педагогічною літературою, лише за необхідності зверталися до фахівців дошкільної освіти за порадою. За необхідності переглядали спеціалізовані

телевізійні передачі. Як засіб впливу на дитину використовували накази, погрози або подарунки. Відповідальність за виховання дитини покладали на суспільство, лише іноді у виховній діяльності враховували вікові особливості малюка, мали низький рівень самоконтролю.

Низький рівень сформованості педагогічної культури мали батьки, які не виявляли ініціативності у встановленні контакту з дитиною і намагалися дистанціюватися від неї. Виявляли байдужість до емоційного стану дитини, не сприймали малюка як партнера по спілкуванню не виявляли поваги до нього. Батьки не були зацікавлені у вивченні педагогічної інформації, виказуючи тим самим байдужість до її отримання, мали низький рівень умотивованості. Відчували необхідність в отриманні порад фахівців і користуванні педагогічною літературою. Критично ставилися до перегляду спеціалізованих телевізійних передач. Вважали, що на дитину можна вплинути лише через фізичні покарання. Не заохочували дитину і не виявляли вимогливості в її вихованні. Батьки поводитися безвідповідально, власну нестриманість у вихованні малюків обумовлювали бажанням виховувати дитину якнайкраще. Не звертали уваги на вікові особливості дитини [82].

Базою нашого дослідження було обрано дошкільний навчальний заклад ясла-садок комбінованого типу № 59 (м. Луганськ), у 2 групах дітей старшого дошкільного віку (5-6 років).

У дослідженні взяли участь батьки дітей-майбутніх першокласників з двох груп, одна з батьківських груп стала контрольною, а інша – експериментальною групою. У контрольній групі – 21 батьків, у експериментальній – 22 батьків. Констатувальний етап дослідження проводилось у жовтні 2016 року.

Для дослідження вихідного рівня педагогічної культури батьків дітей старшого дошкільного віку було використано спостереження, опитування (бесіда, анкетування, фокус-група), метод експертних оцінок (за участю вихователя, психолога).

Інтерв'ювання (фокус групи) – це дослідницька стратегія, метою якої є

розуміння аудиторії та її поведінки. Одночасно відбувається інтерв'ювання 6-12 осіб, під час якого модератор веде неструктуровану дискусію на задану тему (контрольовану групову дискусію). Метою цією дискусії є збирання попередньої інформації для дослідницького проекту, допомога у створенні питальника для опитування, розуміння причин певного явища або перевірка ідей та планів [34]. У нашому випадку фокус-групи формувались з метою виявлення обізнаності батьків дітей дошкільного віку щодо змісту підготовки майбутніх першокласників до школи.

Спостереження – метод наукового дослідження, що полягає в активному, систематичному, цілеспрямованому, планомірному, і навмисному сприйнятті об'єкта, в ході якого отримується знання про зовнішні сторони, властивості і відносини досліджуваного об'єкта [74]. Спостереження - метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, які відбуваються в соціальній реальності. За допомогою спостереження виявляються ставлення батьків до дітей, моделі дитячо-батьківського спілкування, стилі сімейного виховання.

Бесіда та опитування використовуються для збору певної інформації та для вирішення важливих проблем. У нашому випадку, метою бесіди та опитування було отримання інформації про обізнаність батьків щодо питань підготовки своєї дитини до школи.

Анкетування – це вид опитування, який передбачає опосередкований збір первинної вербальної інформації за допомогою анкети, яку респондент заповнює самостійно [34]. Анкетування має суттєву перевагу: опитування максимально формалізується, й таким чином забезпечується високе порівняння відомостей та їх машинне опрацювання; анкетування забирає часу менше, ніж інтерв'ю, не потребує залучення великої кількості осіб, які його здійснюють, анкети можна роздавати через представників адміністрації чи вислати поштою; витримується вимога анонімності відповідей, що підвищує їхню достовірність. Анкетування - найбільш поширений і ефективний метод збору первинної інформації. У нашому випадку анкетування використовувалось для визначення

знань, бажання, вмінь батьків, важливих у процесі підготовки власної дитини до школи. Якісний аналіз результатів анкетування дозволяє віднести респондента до одного з трьох рівнів сформованості педагогічної культури батьків.

Отже, дослідження за когнітивним компонентом передбачало пілотне опитування та анкетування батьків. Під час опитування батькам ставилися запитання, що стосувались їх обізнаності щодо розвитку психофізіологічних можливостей дітей старшого дошкільного віку та умовах підготовки їх до навчання у школі.

Наступні запитання стосувались знань про готовність дитини до школи: було запропоновано тест для батьків «Чи Хоче ваша дитина йти до школи?» (додаток А).

Також було проведено опитування і батьків дітей, які вперше поступають в школу. Їм ставилися питання такого змісту: «Як ви вважаєте, чи готова ваша дитина до школи?», ««Як дитина уявляє шкільне навчання?»»: 30,5% - впевнені, що ««готова»; 40,6% - думають, що ««так»; 20,7% - не впевнені; 8,2% - не знають. Це свідчить про те, що батьки не замислюються, що таке готовність дитини до школи. Адже це не тільки вміння читати, писати, рахувати, це в свою чергу дати дитині мотив про школу. Соціальний зміст шкільного навчання і те, як вихователі і батьки його розуміють, передається дітям і позначається на уявленнях про школу [38].

У випадку, коли діти усвідомлюють, що на них чекає серйозна діяльність, праця, то вони сприймають обов'язкове шкільне навантаження як належне. Тоді й труднощі шкільного життя не є для них несподіваними й важко переборюваними. З огляду на відповіді, батьків було умовно віднесено до одного з трьох рівнів.

Ми використовували анкету «Чи знаєте Ви своїх дітей?» (визначення знань батьків про своїх дітей), анкету-міні-тест «Батьки і діти» (визначення стосунків батьків зі своїми дітьми) для визначення рівня обізнаності батьків щодо закономірностей психічного розвитку дітей дошкільного віку, наявності

знань про індивідуально-типологічні особливості своєї дитини, знань про зміст педагогічної діяльності, ефективні методи і прийоми виховання, про шляхи і способи організації діяльності дитини, спрямованої на всебічний розвиток та підготовку її до навчання у школі (додаток Б).

Результати опитування, тестування співставлялися в результатами експертного оцінювання, на основі чого також батьків також було розподілено на рівні. Результати дослідження за когнітивним компонентом в експериментальній та контрольній групах представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати за когнітивним компонентом, у %

Рівні/показники	Знання про психічний розвиток дітей дошкільного віку		Знання про індивідуальні особливості своєї дитини, взаємодії з нею		Знання про зміст, методи і прийоми виховання		Експертне оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	9,52	9,09	14,29	18,18	19,05	18,18	23,81	22,73	16,67	17,05
Середній	52,38	54,31	52,38	50,00	52,38	54,55	38,10	40,91	48,81	49,94
Низький	38,10	36,36	33,33	31,82	28,57	27,27	38,10	36,36	34,53	32,95

Отже, за когнітивним компонентом виявлено високий рівень педагогічної культури у 16,67% батьків контрольної групи та у 17,05% батьків експериментальної групи; середній рівень у 48,81% контрольної та 49,94% експериментальної групи; низький рівень – у 34,53% батьків контрольної та 32,95% експериментальної групи. Суттєвої різниці між результатами обох груп не виявлено.

Дослідження за другим компонентом (аксіологічним) передбачало визначення типу батьківського ставлення до дитини, почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у сім'ї та здатності батьків до рефлексії

самоконтролю, саморегулювання під час взаємодії з дитиною у процесі сімейного виховання. Було використано методику діагностики батьківського ставлення А. Я. Варги, В. В. Століна [60, 265]. Цей опитувальник визначає різні аспекти батьківського ставлення до дитини за наступними шкалами: 1. Прийняття - відкидання дитини. 2. Кооперація. 3. Симбіоз. 4. Контроль. 5. Ставлення до невдач дитини.

Зазначені показники оцінювались за допомогою спостереження, опитування та експертних оцінок. Дані всіх методів було співставлялися та дозволяли віднести батьків до одного з рівнів. Результати дослідження за другим критерієм представлено у таблиці 2.2.

Отже, за аксіологічним компонентом високий рівень виявлено у 10,72% батьків дітей дошкільного віку контрольної групи та у 11,37% батьків експериментальної.

Таблиця 2.2.

Результати за аксіологічним компонентом, у %

Рівні/показники	Тип батьківського ставлення до дитини		Почуття відповідальності		Здатність до рефлексії самоконтролю, саморегулювання		Експертні оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	4,76	4,55	14,29	13,64	14,29	13,64	9,52	13,64	10,72	11,37
Середній	52,38	54,31	57,14	54,55	57,14	59,09	47,62	45,45	53,57	53,35
Низький	42,86	40,91	28,57	31,82	28,57	27,27	42,86	40,91	35,72	35,23

Середній рівень притаманний 53,57% батьків контрольної та 53,35% експериментальної групи. Низький рівень – у 35,72% контрольної та у 35,23% експериментальної групи. Як бачимо з таблиці, дані обох груп також суттєво не відрізняються.

Дослідження за третім компонентом (операційно-діяльнісним)

передбачало оцінювання умінь використовувати ефективні методи та прийоми спілкування батьків із дитиною, уміння вирішувати конфліктні ситуації та використовувати демократичний стиль взаємодії з дитиною. Було використано такі методи: анкету «Стиль виховання», що дозволяє визначити провідний стиль виховання та взаємовідносин в родині; тест для батьків «На чому ґрунтуються стосунки батька й матері з дитиною?» (Додаток В). Результати представлено у таблиці 2.3.

Зазначені показники оцінювались у такий же спосіб, як і попередні – опитування, спостереження та порівняння результатів з експертними оцінками.

Таблиця 2.3.

Результати за операційно-діяльнісним компонентом

Рівні/показники	Використання ефективних методів та прийомів спілкування		Уміння вирішувати конфлікти		Демократичний стиль взаємодії з дитиною		Експертне оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	4,76	4,55	19,05	18,18	9,52	9,09	9,52	9,09	10,71	10,23
Середній	23,81	22,73	57,14	54,55	42,86	40,91	47,62	45,45	42,86	40,91
Низький	71,43	72,73	23,81	27,27	47,62	50,00	42,86	45,45	46,43	48,87

Як бачимо з таблиці 2.3. середні результати обох груп за діяльнісним критерієм також суттєво не відрізняються та складають: високий рівень у 10,71% контрольної групи та у 10,23% експериментальної; середній рівень – у 42,86% контрольної групи та у 40,91% експериментальної групи; низький рівень притаманний 46,43% батьків контрольної групи та 48,87% експериментальної. Узагальнюючи дані за всіма критеріями дістали такі результати (табл. 2.4.).

Отже, за результатами констатувального експерименту вихідні рівні педагогічної культури батьків обох груп приблизно однакові та складають:

високий рівень – 12,7% контрольна група та 12,88% – експериментальна; середній рівень – 48,41% контрольна група та 48,07% експериментальна; низький рівень – 38,89% контрольна група та 39,02% – експериментальна група.

Таблиця 2.4.

Результати констатувального експерименту, у %

Рівні/показники групи	Когніт. компонент		Аксіологічний компонент		Операційно- діяльнісний компонент		Середнє по КЕ	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	16,67	17,05	10,72	11,37	10,71	10,23	12,70	12,88
Середній	48,81	49,94	53,57	53,35	42,86	40,91	48,41	48,07
Низький	34,53	32,95	35,72	35,23	46,43	48,87	38,89	39,02

Отримані дані та результати теоретичного дослідження проблеми підтверджують необхідність цілеспрямованої роботи з формування педагогічної культури батьків дітей дошкільного віку, тобто, у нашому випадку, розробки та впровадження соціально-педагогічної програми, спрямованої на підвищення рівнів педагогічної культури батьків дітей, що відвідують дошкільний навчальний заклад.

2.2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників

На нашу думку, впровадження соціально-педагогічної програми з формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників має підвищити рівень такої культури та сприяти більш успішній підготовці дошкільників до навчання у школі.

Програмою передбачено наступні етапи:

1. Діагностичний, який передбачав отримання вихідних даних щодо сформованості рівнів педагогічної культури батьків майбутніх першокласників.

2. Етап постановки цілей і завдань програми, з урахуванням попереднього теоретичного дослідження та результатів констатувального експерименту.

3. Етап реалізації відбувався з жовтня 2016 по лютий 2017 року і включав низку заходів, формувального та розвиваючого характеру.

4. Контрольний етап – заключне дослідження рівнів сформованості педагогічної культури батьків майбутніх першокласників після проведення формувального експерименту з метою перевірки ефективності програми.

Загальний термін реалізації програми – 5 місяців (з жовтня 2016 р. по лютий 2017 р.).

Мета програми – підвищення рівня педагогічної культури батьків майбутніх першокласників у дошкільному навчальному закладі.

Завдання програми:

- формування уявлення про психофізіологічні можливості дітей старшого дошкільного віку, що дають можливість успішно оволодіти різними видами діяльності, уміннями, навичками, нормами поведінки; уявлення про зміст ролі батьків у підготовці дошкільника до навчання у школі;

- сприяння розвитку ефективного типу батьківського ставлення до дитини, почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у сім'ї;

- формування вмінь та навичок щодо реалізації методів ефективного спілкування та виховання, здатності до конструктивного вирішення конфліктів та реалізації демократичного стилю виховання дитини у сім'ї;

- формування здатності батьків до саморефлексії, самоконтролю, саморегулювання, самовдосконалення батьківських умінь;

Цільова група програми – батьки дітей-майбутніх першокласників дошкільного навчального закладу ясла-садок комбінованого типу № 59 (м. Луганськ).

Процес формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників представляв специфічний напрям підготовки батьків, який потребував підбору ефективних форм та методів. У ході формування було

розроблено програму «Педагогічна культура батьків дошкільнят», що включала такі заходи: 1) Педагогічний лекторій; 2) Лекція-бесіда на тему «Чи знаєте ви свою дитину?»; 3) Тренінг «Ефективне батьківство»; 4) Індивідуальні консультації; 5) Батьківські збори «Роль батьків у підготовці дітей до навчання у школі»; 6) Співбесіда у школі з майбутніми першокласниками та їхніми батьками.

Перші два етапи програми було описано у попередньому підрозділі. Власне реалізація основних заходів програми відбувалася з жовтня 2016 року до лютого 2017 року. Основні заходи представлено у таблиці 2.5.

Аналіз соціально-педагогічної та психологічної літератури свідчить про значну кількість методів, які використовуються у соціально-педагогічній діяльності. Однак деякі з цих методів потребують уточнення у зв'язку з тим, що ми використовували їх у процесі формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників.

При виборі форм і методів навчання, які застосовувались у процесі формування педагогічної культури батьків, ми виходили з мети, завдань,

Таблиця 2.5.

Заплановані заходи

№	Назва заходу	Термін проведення	Учасники
1	Педагогічний лекторій	Жовтень 2016 - грудень 2016	соціальний педагог, вихователь, батьки
2	Лекція-бесіда з батьками на тему «Чи знаєте ви свою дитину?»	Жовтень 2016	соціальний педагог, вихователь, батьки
3	Тренінг «Ефективне батьківство», спрямований на формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників	Грудень 2016 - лютий 2017	соціальний педагог, батьки
4	Індивідуальні консультації	Жовтень-грудень 2016	соціальний педагог, батьки
5	Батьківські збори «Роль батьків у підготовці дітей до навчання у	Січень 2017	соціальний педагог,

Продовження таблиці 2.5.

	школі»		вихователь, батьки
5	Батьківські збори «Роль батьків у підготовці дітей до навчання у школі»	Січень 2017	соціальний педагог, вихователь, батьки
6	Співбесіда з майбутніми першокласниками та їхніми батьками у школі	Лютий 2017	соціальний педагог, шкільний психолог, вчитель, батьки з дітьми
7	Підведення підсумків, повторне діагностування	Лютий 2017	соціальний педагог, вихователь, батьки

принципів і змісту формування формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників.

Реалізація основних завдань формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників передбачала використання активних форм та методів навчання (відеолекторій, інформування, мозковий штурм, дискусія, тренінг, лекція-бесіда, групова бесіда, рольова гра).

У межах андрагогічної моделі навчання було відзначено актуальність використання учасниками власного досвіду. Інтерактивний метод навчання, з одного боку, передбачає використання життєвого досвіду тих, хто навчається, а з іншого – впливає на зміни та покращення моделей поведінки. Серед різновидів тренінгу, які виділяють, ми використовували тренінг як форму інтерактивного навчання, «...метою якого була передача знань, а також розвиток певних умінь і навичок» [73, 163].

Обрані форми та методи відповідають особливостям навчання батьків як дорослої категорії. Використання інтерактивних форм, методів навчання та тренінгу як форми навчання робить можливими створення сприятливої психологічної атмосфери, урахування досвіду учасників, визначення і врахування потреб у навчанні, застосування отриманих знань на практиці.

У процесі навчання батьків особливостям педагогічно-ефективного впливу на виховання й розвиток дітей старшого дошкільного віку ми дотримувались андрагогічних принципів: позитивного ставлення до особистості; індивідуалізації; доступності; опори на досвід; рефлексивності;

самостійного навчання .

З метою підвищення педагогічної культури батьків та надання їм інформації про підготовку дітей до школи у дошкільному закладі був обладнаний стенд «Куточки для батьків», що містить:

- перелік необхідних документів про прийом дітей до школи;
- основні показники готовності дитини до шкільного навчання (фізичні, розумові, особистісні та соціально-психологічні);
- матеріали про особливості організації та методики навчально-виховного процесу шестирічних першокласників;
- поради психологів і педагогів щодо виховання дітей, режиму дня, харчування шестирічних дітей тощо.

Зупинимося детальніше на заходах програми.

Т. Дмитрук виділяє педагогічний лекторій, що передбачає надання батькам систематизованих знань з теорії виховання, привернення їх уваги до актуальних проблем виховання з допомогою лекцій, бесід [37, 8].

Ми проводили педагогічний лекторій за трьома напрямками:

1. Дитина в сім'ї.
2. Спілкування батьків з дітьми;
3. Діяльність батьків щодо підготовки дитини до школи.

Перший напрямок включав в себе такі питання:

- Зміст сімейного виховання й виховні завдання батьків;
- Сімейні обов'язки і доручення дитини;
- Охорона здоров'я і фізичний розвиток дитини;
- Режим дня, індивідуальні особливості дитини.

Другий напрямок включав в себе такі питання:

- Роль спілкування та встановлення довірливих стосунків між батьками і дітьми;

- Педагогічний контакт у спілкуванні;

- Урахування потреб та інтересів дітей у змісті та формах спілкування.

Третій напрямок включав в себе такі питання:

- Якості майбутнього першокласника;
- Заходи, що сприятимуть правильному фізичному та психічному розвитку майбутнього школяра;
- Сворення батьками ситуації успіху для дитини.

Консультації батькам передбачають надання конкретних психолого-педагогічних рекомендацій, порад з актуальних для батьків питань. Індивідуальні консультації проводяться з ініціативи батьків або з ініціативи соціального педагога або психолога. Приводом для запрошення батьків на консультацію є результати спостережень психолога за дитиною, проблеми спілкування дитини із однолітками та вихователями, конфліктна ситуація тощо.

Кожна консультація фахівця з батьками обов'язково закінчується рекомендаціями з виховання дитини. Рекомендації можуть бути письмовими або усними. Індивідуальна консультація повинна мати ознайомлювальний характер і сприяти створенню позитивного контакту між матір'ю/батьком і психологом. Зміст консультацій може бути різний, але головною метою залишається підвищення педагогічної та психологічної культури батьків, встановлення партнерських стосунків, визначення конкретних шляхів і методів спільного впливу на дитину.

На думку Т. Дмитрук, психолог або соціальний педагог повинен дати батькам можливість розповісти йому все те, із чим вони хотіли б ознайомити його, у неофіційній обстановці, і з'ясувати необхідне для своєї професійної роботи з дитиною, зокрема: 1) особливості здоров'я дитини (анамнез); 2) її захоплення, інтереси, режим; 3) переваги сімейного спілкування; 4) поведінкові реакції; 5) особливості характеру; 6) мотивація до навчання; 7) моральні цінності сім'ї, традиції; 8) проблема звернення до фахівця [37, 9].

Лекція-бесіда з батьками дітей старшого дошкільного віку на тему «Чи знаєте ви свою дитину?». Метою лекції-бесіди є надання батькам знань про особливості розвитку дитини від 4-х до 6-ти років; налаштування батьків на спостереження за дітьми; пояснення необхідності врахування у вихованні характерних для цього періоду особливостей.

Було проведено попередню роботу, що передбачала індивідуальні бесіди з батьками про те, чим вони задоволені в розвитку дитини, що їх хвилює, чим любить займатися дитина і чим не любить та інші. (Можна запропонувати батькам написати невелике оповідання на тему: «Моя дитина», в якому вони відповідно з планом дадуть відповідь на питання: Що мене радує в дитині? Що мене хвилює? Якою є моя дитина в діяльності (які ігри любить, що її цікавить, як спілкується з однолітками, як ставиться до праці). Подібна робота налаштує батьків на подальшу розмову).

З метою активізації батьків ми використовували питання, приклади, рекомендації, аналіз педагогічних ситуацій за участю соціального педагога/психолога, використання тесту-анкети на визначення видів здібностей дитини (допомагає батькам визначити найяскравіші здібності дитини, оцінити перспективи, прийняти правильне рішення, обираючи види занять з нею).

Термін «тренінг» походить від англійського – навчати, тренувати. Тренінг – це запланований процес, призначений надати або поновити знання та навички і перевірити ставлення до проблеми, ідеї, поведінку з метою їхньої зміни чи оновлення [72]. Простіше кажучи, тренінг – це: ефективна форма роботи для засвоєння знань; інструмент для формування умінь і навичок; спілкування в довірчій атмосфері і неформальній обстановці; пізнання себе і світу.

Специфічними рисами тренінгу є:

- дотримання певних принципів групової роботи;
- наявність більш-менш постійної групи;
- певна просторова організація (частіше за все – робота у зручному ізолюваному приміщенні, де учасники переважну частину часу сидять у колі);
- використання активних та інтерактивних методів роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів, емоцій, думок, знань учасників групи стосовно подій, які відбуваються в групі, вербалізована рефлексія [72].

Тренінговий процес реалізується в межах основних, тісно пов'язаних між собою компонентів. Метою просвітницького тренінгу є підвищення рівня

інформованості щодо проблеми; зміна ставлення до проблеми; формування позитивної мотивації; вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки. Учасники – визначається цільова група, на яку спрямований тренінг. Саме від складу цільової групи і залежить зміст тренінгу, відповідно до якого підбираються й методи тренінгу. Зміст тренінгу визначається із заявленої мети цільової групи. Методи – у контексті цієї справи метод навчання – це обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети тренінгу через роботу суб'єктів освітньої діяльності (учасників і педагога-тренера). При організації, проведенні тренінгу важливе значення мають різні деталі, що не належать до визначених елементів шестикутника, однак можуть серйозно вплинути на ефективність навчання, наприклад: стан приміщення, у якому проводиться тренінг, забезпеченість усіма необхідними матеріалами для проведення тренінгу, час початку тренінгу, його тривалість тощо [57].

На відміну від звичайного навчання, що впливає на пізнавальну сферу (сферу свідомості), тренінг дозволяє модифікувати особистісні риси й установки, що мають більш глибокий зв'язок із поведінкою. Тренінг може бути спрямований на навчання навичкам ефективної взаємодії дорослих і дітей, підвищення впевненості в собі, виявлення обдарованості, удосконалювання комунікативних та мовленнєвих навичок. Під час інтерактивного навчання батьки вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими, критично мислити, приймати продумані рішення [37, 11].

Психолого-педагогічна просвіта батьків розпочинається в дошкільному навчальному закладі, а продовжується у школі. Для встановлення ефективної взаємодії батьків та вчителів важливе значення має перша співбесіда з майбутніми першокласниками та їхніми батьками. Основна мета такої співбесіди – не тільки визначити рівень готовності дитини до шкільного навчання, а й вказати батькам на важливість їхньої ролі як перших учителів і експертів щодо розвитку дитини.

Тренінг «Ефективне батьківство» було розроблено у відповідності із сутнісними характеристиками педагогічної культури батьків (10 занять,

тривалість кожного заняття 45-50 хв.).

Мета тренінгу: ознайомити учасників з теоретичними основами виконання батьківської ролі, формування в батьків особистісних новоутворень, покликаних забезпечити належну реалізацію ними виховної функції як важливого чинника соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Завдання тренінгу: висвітлити структуру та властивості батьківської позиції, ознайомити з напрямками підготовки дитини до навчання у школі; сформувати у батьків навички конструктивного спілкування, оптимального вирішення конфліктних ситуацій у сім'ї, сформувати здатність батьків до рефлексії себе, своєї поведінки і вчинків, самоконтролю, саморегулювання; відпрацювати і закріпити учасниками тренінгу ефективні моделі поведінки у сімейному мікросередовищі.

У межах нашої програми було проведено десять тренінгових занять, спрямованих на формування педагогічної культури батьків (додаток Г).

Заняття 1. Мета: створити сприятливий мікроклімат у групі; інформувати про психологічні закономірності та механізми ефективних способів міжособистісних взаємин як основи гармонійного спілкування у родині; активізувати взаємодію учасників групи, спрямовану на взаємодопомогу, взаємоповагу; створювати ігрові ситуації.

Заняття 2. Мета: активізація потреби в додаткових заняттях із запропонованої теми; стимулювання творчої та соціальної активності батьків у сфері життєдіяльності, міжособистісних взаємин; навчання учасників стратегії ефективної комунікації; діагностика життєвого сценарію батьків та його аналіз.

Заняття 3. Мета: з'ясувати, що таке конфлікт; на основі особистих спостережень виявити причини конфліктів; навчити батьків розв'язувати конфліктні ситуації, толерантно поводитися під час конфліктів і за можливості уникати їх; сприяти вихованню гуманного ставлення до інших.

Заняття 4. Мета: надати профілактичну допомогу батькам з проблеми неприйнятної поведінки дитини; навчити батьків робити усвідомлений вибір стратегій виховної поведінки у своїй сім'ї, нести за нього відповідальність;

навчити акцентувати увагу батьків на поведінці (вчинках), а не на особистості дитини; навчити учасників стратегій ефективної комунікації.

Заняття 5. Мета: виявлення й опрацювання проблем, які мають батьки у вихованні дітей; розширення наявного в них досвіду вибудови внутрішньосімейних взаємин з дітьми на основі прийняття нових моделей поведінки та відносин; формування прагнення до підвищення педагогічної культури через соціальну просвіту та самоосвіту.

Заняття 6. Мета: інформувати про психологічні закономірності та механізми ефективних способів міжособистісних взаємин з дітьми дошкільного віку; формування комунікативних навичок; розвиток взаєморозуміння, довіри.

Заняття 7. Мета: розвиток критичного мислення, познайомити батьків з психологічними віковими особливостями дошкільників, обговорити з батьками основні проблеми, з якими стикаються діти у цьому віці, допомогти батькам визначити правильні методи виховання підлітків.

Заняття 8. Мета: обговорити з батьками виняткове значення любові і віри для виховання в дітях доброти, впевненості, щедрості, емпатії; віднайти шляхи до батьківського щастя.

Заняття 9. Мета: виявлення причин суперечок і конфліктів, які виникають; визначення конструктивних способів виходу з конфліктних ситуацій, особливостей адекватного вираження своїх почуттів і переживань; розвиток навичок конструктивної взаємодії, взаєморозуміння, соціальної сприйнятливості, довіри.

Заняття 10. Мета: знайомство з різними видами емоцій і почуттів; відображення власних емоційних переживань і станів; формування адекватних способів вираження негативних почуттів і емоцій; навчання успішної взаємодії.

У процесі реалізації тренінгу ми спиралися на такі принципи: гуманізму, наочності (використання малюнків, іграшок, схем, таблиць, відеоряду), зв'язку теорії з практикою (отримані знання можна було перевірити практично, розвиваючи вміння).

Положення, на які ми спиралися в ході проведення тренінгу:

- створення позитивної атмосфери в групі;
- встановлення «суб'єкт-суб'єктних» стосунків з учасниками;
- урахування інтересів, особливостей учасників;
- здійснення контролю, корекції змісту, форм та методів роботи.

Використання рольової гри у тренінгу з формування педагогічної культури батьків обумовлене дотриманням принципу взаємодії теорії та практики, який є важливим при навчанні дорослої категорії. Рольова гра сприяє розширенню досвіду учасників через створення несподіваної ситуації, в якій пропонується прийняти позицію (роль) когось із учасників і потім напрацювати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до логічного завершення [73, 170-172].

Ми використовували рольові ігри різної тематики: «Ефективне батьківське спілкування», «Дитина вперше у школі», «Конструктивне вирішення конфліктів» та ін.

Універсальність методу рольової гри полягає в тому, що він може використовуватись у роботі з різними віковими категоріями, у тому числі – з батьками, що використовують власний досвід, залучення якого покращує хід гри. Цей метод дозволив, «створити ефективні моделі поведінки в батьківстві, характерні для повсякденного життя та для реальних осіб» [54, 170-172], використовуючи ситуації максимально наближені до реального життя. Рольова гра сприяла усвідомленню учасниками материнської та батьківської ролей у родині, а також усвідомленню наслідків використання різних ставлень і стилів батьківського виховання щодо розвитку дитини в сім'ї.

Крім того, завдяки рольовій грі учасники запам'ятали ту інформацію, яка використовувалась; після завершення гри спостерігалася зміна емоційного фону на позитивний, що сприяло створенню емоційного комфорту серед учасників; рольова гра сприяла «вираженню прихованих почуттів, надала можливість батькам потренуватися в різних типах поведінки, розвиток мотивації учасників на подальшу участь у навчанні» [54].

Мозковий штурм (брейнстормінг) як інтерактивний метод сприяв

активізації, заохоченню до креативного мислення батьків, створенню відчуття рівноправності учасників навчання.

Використання міні-лекції в роботі з молодими подружжями забезпечувало емоційно забарвлене, незвичайне подання інформації: з цитатами, маловідомими фактами, прикладами із життя, ілюстраціями, надписами, надихаючими висновками [73, 170]. Цей метод сприяв розвитку мотивації батькам бути відповідальними стосовно виховання дитини. Міні-лекція полегшує сприйняття інформації та забезпечує її запам'ятовування [73, 168-170]. Реалізація цього методу базувалася на принципі наочності та забезпечувала активізацію групи завдяки використанню запитань.

Наступним методом, що використовувався в тренінгу з батьками, є метод проблемних ситуацій. Ми використовували його під час вирішення питань, що стосувалися спілкування батьків із дітьми. Алгоритм методу має такий вигляд: «1) діагностика проблеми; 2) діагностика однієї чи кількох проблем та напрацювання учасниками шляхів їх вирішення; 3) оцінка учасниками існуючих дій стосовно вирішення проблеми та її наслідків» [73, 172]. У процесі застосування методу проблемних ситуацій між учасниками спостерігалось виникнення взаємодії та обмін власним досвідом під час обговорювання питань. Зазвичай учасники знаходили правильні та цікаві рішення зазначених проблем.

Збори для батьків старших дошкільників на тему: «Підготовка дитини до школи» проводились з метою інформування батьків щодо підготовки дітей до школи, розповісти про суть цієї підготовки, надати рекомендації. До основних питань, що було розкрито, є такі:

- Що є головним у підготовці до школи?
- Важливість психологічної підготовки дитини до школи: розвиток важливих для школярів психологічних якостей.
- Мотиваційна та вольова готовність дитини до школи.
- Якості майбутніх першокласників.
- Поради для батьків майбутніх першокласників.

- Формування культури спілкування, ввічливості, манер поведінки у дитини.

Після упровадження програми формування педагогічної культури «Педагогічна культура батьків дошкільнят» було проведено повторне діагностування рівнів сформованості педагогічної культури батьків майбутніх першокласників та підведено підсумки.

2.3. Аналіз упровадження програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників

У контрольному дослідженні знову взяли участь батьки майбутніх першокласників двох груп дошкільного навчального закладу, одна з яких була контрольною, а інша – експериментальною групою. Як вже зазначалося, у контрольній групі – 21 батьків, у експериментальній – 22 батьків. Дослідження проводилось у лютому 2017 року.

Для дослідження було використано такі ж методи, що і на констатувальному етапі – спостереження, опитування (бесіда, анкетування), метод експертних оцінок (за участю вихователя, соціального педагога).

Отже, дослідження за когнітивним компонентом передбачало повторне опитування батьків. Під час опитування батькам ставилися запитання, що стосувались їх обізнаності щодо розвитку психофізіологічних можливостей дітей старшого дошкільного віку та умовах підготовки їх до навчання у школі. Результати опитування, тестування співставлялися в результатами експертного оцінювання, на основі чого також батьків було розподілено на рівні.

Результати дослідження за когнітивним компонентом в експериментальній та контрольній групах представлено у таблиці 2.6.

Отже, за когнітивним компонентом на контрольному етапі виявлено високий рівень педагогічної культури у 16,67% батьків контрольної групи (без змін) та 18,18% батьків експериментальної групи, що на 1,13% більше ніж на

попередньому етапі; середній рівень у 50% контрольної (без суттєвих змін) та 53,41% експериментальної групи, що на 3,47% більше ніж на констатувальному етапі; низький рівень – у 33,33% батьків контрольної та 28,41% експериментальної групи, що на 4,5% нижче ніж на попередньому етапі.

Таблиця 2.6.

Результати за когнітивним компонентом, у %

Рівні/показники	Знання про психічний розвиток дітей дошкільного віку		Знання про індивідуальні особливості своєї дитини, взаємодії з нею		Знання про зміст, методи і прийоми виховання		Експертне оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	9,52	13,64	14,29	18,18	19,05	18,18	23,81	22,73	16,67	18,18
Середній	57,14	59,09	52,38	54,55	52,38	54,55	38,10	45,45	50,00	53,41
Низький	33,33	27,27	33,33	27,27	28,57	27,27	38,10	36,36	33,33	28,41

Звичайно різниця здається не дуже значною, але певні позитивні зміни спостерігаються. Особливо це стосується зменшення у експериментальній групі низького рівня педагогічної культури.

Дослідження за другим компонентом (аксіологічним) передбачало визначення типу батьківського ставлення до дитини, почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у сім'ї та здатності батьків до рефлексії самоконтролю, саморегулювання під час взаємодії з дитиною у процесі сімейного виховання.

Означені показники оцінювались за допомогою спостереження, опитування та експертних оцінок. Дані всіх трьох методів співставлялися та дозволяли віднести батьків до одного з рівнів. Результати дослідження за другим компонентом представлено у таблиці 2.7.

Отже, за аксіологічним компонентом високий рівень виявлено у 10,72%

підлітків контрольної групи (без змін) та у 17,05% батьків експериментальної, що на 5,68% більше ніж на констатувальному етапі.

Таблиця 2.7.

Результати за аксіологічним компонентом, у %

Рівні/показники	Тип батьківського ставлення до дитини		Почуття відповідальності		Здатність до рефлексії самоконтролю, саморегулювання		Експертні оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	4,76	18,18	14,29	18,18	14,29	18,18	9,52	13,64	10,72	17,05
Середній	52,38	54,55	57,14	54,55	57,14	59,09	47,62	45,45	53,57	53,41
Низький	42,86	27,27	28,57	27,27	28,57	22,73	42,86	40,91	35,71	29,54

Середній рівень притаманний 53,57% батьків контрольної та 53,41% експериментальної групи (не змінилось). Низький рівень – у 35,71% контрольної та у 29,54% експериментальної групи, що на 5,69% краще ніж на попередньому етапі. Як бачимо з таблиці, дані обох груп вже мають певні відмінності.

Дослідження за третім компонентом (операційно-діяльнісним) передбачало оцінювання умінь використовувати ефективні методи та прийоми спілкування батьків із дитиною, уміння вирішувати конфліктні ситуації та використовувати демократичний стиль взаємодії з дитиною. Зазначені показники оцінювались у такий же спосіб, як і попередні – опитування, спостереження та порівняння результатів з експертними оцінками. Результати представлено у таблиці 2.8.

Як бачимо з таблиці 2.8. середні результати обох груп за операційно-діяльнісним компонентом також відрізняються та складають: високий рівень у 11,91% контрольної групи (незначне покращення) та у 14,78% експериментальної, що на 4,55% краще ніж на констатувальному етапі;

середній рівень – у 42,85% контрольної групи (без змін) та у 44,32% експериментальної групи, що на 3,41% більше ніж на попередньому етапі;

Таблиця 2.8.

Результати за операційно-діяльнісним компонентом

Рівні/ показ- ники	Використанн я ефективних методів та прийомів спілкування		Уміння вирішувати конфлікт		Демократични й стиль взаємодії з дитиною		Експертне оцінювання		Середнє за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
групи										
Високий	9,52	13,64	19,0 5	18,1 8	9,52	13,64	9,52	13,6 4	11,9 1	14,7 8
Середній	23,81	27,27	57,1 4	59,0 9	42,86	45,45	47,6 2	45,4 5	42,8 5	44,3 2
Низький	66,67	59,09	23,8 1	22,7 3	47,62	40,91	42,8 6	40,9 1	45,2 4	40,9 1

низький рівень притаманний 45,24% батьків контрольної групи (незначне покращення) та 40,91% експериментальної групи, що майже на 8% нижче ніж на констатувальному етапі.

Узагальнюючи дані за всіма компонентами дістали такі результати контрольного експерименту (табл. 2.9.).

Таблиця 2.9.

Результати контрольного експерименту, у %

Рівні/ показ- ники	Когнітивний компонент		Аксіологічний компонент		Операційно- діяльнісний компонент		Середнє по ФЕ	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Групи								
Високий	16,67	18,18	10,72	17,05	11,91	14,78	13,10	16,67
Середній	50,00	53,41	53,57	53,41	42,85	44,32	48,81	50,38
Низький	33,33	28,41	35,71	29,54	45,24	40,91	38,09	32,95

Отже, за результатами контрольного експерименту нові рівні педагогічної культури батьків обох груп мають певні відмінності та складають: високий рівень – 13,1% контрольна група, що на 1% краще ніж на констатувальному етапі та 16,67% – експериментальна, що на 3,79% більше ніж на попередньому

етапі; середній рівень – 48,81% контрольна група (фактично без змін) та 50,38% експериментальна, що на 2,31% більше ніж на констатувальному етапі; низький рівень – 38,09% контрольна група (незначне покращення) та 32,95% – експериментальна група, що на 6,07% нижче ніж на констатувальному етапі.

Порівняння результатів експериментальної групи на констатувальному та контрольному етапах представлено на рисунку 2.1.

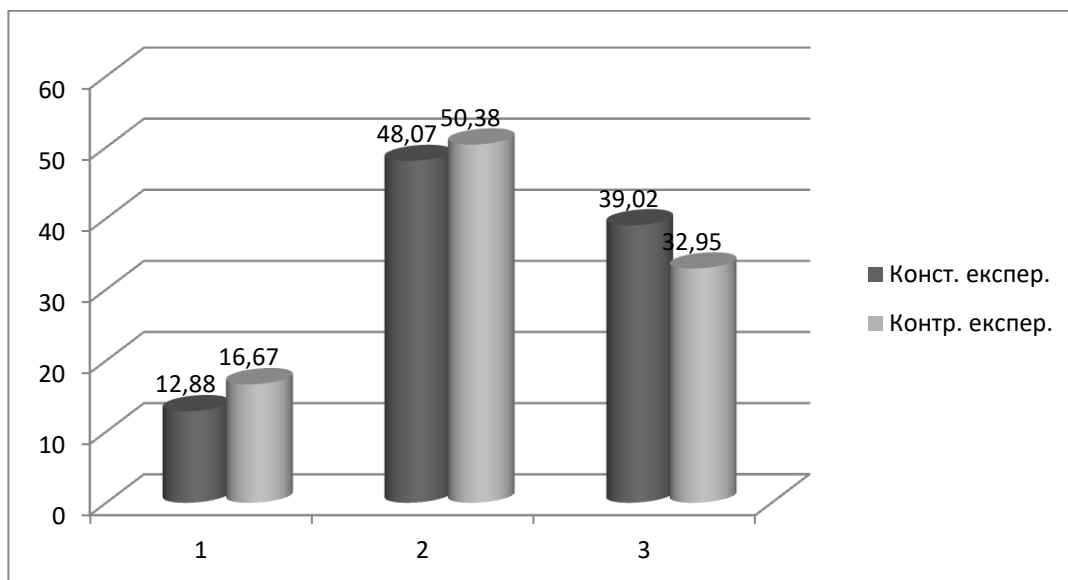

Рисунок 2.1. – Порівняння результатів ЕГ на констатувальному та контрольному етапах

Отже, отримані дані та результати контрольного дослідження проблеми підвищення педагогічної культури батьків в цілому підтверджують ефективність впровадженої соціально-педагогічної програми з формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників у дошкільному навчальному закладі. Проте, отримані результати не занадто суттєві, втім, враховуючі важливість підвищення педагогічної культури батьків, на нашу думку, це вже непогано. Очевидно, що програма потребує удосконалення, особливо у блоку, який стосувався когнітивного компоненту. У цьому блоці відбулися незначні зміни. Тому, вважаємо перспективним підсилити просвітницький блок програми.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене теоретико-практичне дослідження проблеми педагогічної культури батьків майбутніх першокласників у дошкільному навчальному закладі дозволило зробити наступні висновки.

1. Визначено особливості розвитку дітей дошкільного віку. Дошкільний вік (3-6 років) – довгий перехідний період, в якому відбувається ряд психо-фізичних та соціальних змін, пов'язаних із підготовкою до навчання у школі. Перехід від дошкільного віку до молодшого шкільного віку в науковій літературі часто називають малою кризою, тому що для цього періоду характерна спеціально націлена робота суспільства по підготовці дитини до максимально безболісного переходу в наступний віковий період життя, по максимальному врахуванню її здібностей, що вже розвинені.

Новоутворенням дошкільного віку є готовність до навчання в школі, що являє собою цілісну систему взаємозалежних якостей дитячої особистості, включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції.

Основними структурними компонентами готовності дитини до школи є такі: особистісна, інтелектуальна, соціально-психологічна готовність, фізична, емоційно-вольова, мовленнєва готовність.

Готовність до школи значною мірою залежить від бажання дитини вчитися. Розвиток пізнавальних інтересів дошкільнят, формування позитивного ставлення дітей до навчання вдається лише шляхом оптимального поєднання зусиль дошкільного навчального закладу, сім'ї та школи. Це вимагає створення умов, наближених до шкільних: атмосфери доброзичливості, турботи, толерантності, підтримки. Особливого значення у підготовці дитини до школи набуває відповідна робота з батьками майбутніх школярів.

2. Визначено сутність поняття «педагогічна культура батьків», під якою розуміємо достатню підготовленість батьків до виховання дітей в умовах

сім'ї, яка відображає їх зрілість як вихователів і проявляється у процесі родинно-шкільного виховання.

До структури педагогічної культури батьків входять такі елементи: психолого-педагогічні знання (уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання, що виявляються у ставленні до дитини, в оцінюванні її поведінки, реальній діяльності та спілкуванні з нею); педагогічна і психологічна компетентність (здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини); психолого-педагогічна рефлексія (вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок); емпатія (співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей).

Розкрито сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з формування педагогічної культури батьків. Формування педагогічної культури батьків, можна розглядати як просвітницьку роботу з надання батькам наукових психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань про сутність виховного процесу, розвиток і формування особистості дитини на різних вікових етапах, особливості родинного виховання, вплив сім'ї і внутрісімейних стосунків на виховання дітей, а також роботу щодо формування вмінь і навичок з виховання дітей.

До методів формування педагогічної культури батьків належать такі: інформування, мозковий штурм, дискусія, міні-лекція, рольова гра, метод проблемних ситуацій. Форми: тренінг, лекції-бесіди, педагогічні лекторії; індивідуальні (самоосвіта, самовдосконалення); батьківські збори, консультації.

3. Аналіз досвіду соціально-педагогічної роботи з сім'ями у США дозволив визначити такі заходи школи, що характеризуються високим рівнем зацікавленості у тісній співпраці з батьками і громадськістю: зустріч соціальних працівників з батьками і надання їм порад стосовно підтримки учня вдома, робота Центрів сімейного виховання і сімейної консультації (з метою допомогти сім'ям чи подружжю, у яких проблеми у взаємовідносинах привели

до порушення поведінки і комунікабельності дітей і самих батьків), створення сільських освітньо-виховних комплексів, сімейних центрів і центрів комплексного обслуговування населення на базі сільських шкіл; волонтерство і тьюторство.

4. Розроблено та впроваджено у діяльність дошкільного навчального закладу № 59 (м. Луганськ) соціально-педагогічну програму з формування педагогічної культури батьків майбутніх першокласників. Метою програми було підвищення рівня педагогічної культури батьків. Завдання: формування уявлення про психофізіологічні можливості дітей старшого дошкільного віку, що дають можливість успішно оволодіти різними видами діяльності, вміннями, навичками, нормами поведінки; уявлення про зміст ролі батьків у підготовці дошкільника до навчання у школі; сприяння розвитку ефективного типу батьківського ставлення до дитини, почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у сім'ї; формування вмінь та навичок щодо реалізації методів ефективного спілкування та виховання, здатності до конструктивного вирішення конфліктів та реалізації демократичного стилю виховання дитини у сім'ї; формування здатності батьків до саморефлексії, самоконтролю, саморегулювання, самовдосконалення батьківських умінь.

Визначено компоненти педагогічної культури батьків: когнітивний компонент (знання про психічний розвиток дітей дошкільного віку; знання про індивідуальні особливості своєї дитини, взаємодії з нею; знання про зміст, методи і прийоми виховання); аксіологічний (тип батьківського ставлення до дитини; почуття відповідальності; здатність до рефлексії самоконтролю, саморегулювання); операційно-діяльнісний (використання ефективних методів та прийомів спілкування; вміння вирішувати конфлікти; демократичний стиль взаємодії з дитиною). На основі визначених критеріїв виокремлено три рівні педагогічної культури батьків: високий, середній та низький.

При порівнянні результатів констатувального та контрольного етапів дослідження виявлено певні позитивні зміни в експериментальній групі. Порівняння відбувалося як з контрольною групою так і по результатам

констатувального та контрольного етапів експериментальної групи.

За результатами контрольного експерименту рівні педагогічної культури батьків експериментальної групи мають певні відмінності та складають: на початку експерименту високий рівень був у 12,88% батьків та наприкінці впровадження програми кількість батьків з високим рівнем педагогічної культури підвищилась до 16,67%; на початку експерименту середній рівень педагогічної культури спостерігався у 48,81% батьків, а наприкінці – у 50,38%; зменшилася кількість батьків із низьким рівнем педагогічної культури з 39,02% до 32,95% після впровадження програми. Такі результати засвідчують позитивну динаміку у підвищенні рівня педагогічної культури батьків майбутніх першокласників.

Отже, мету дослідження – розробити та перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з батьками майбутніх першокласників, досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н. К. Підготовка дитини до школи. Москва : Знання, 1992. 48 с.
2. Адаптація дитини до школи / упоряд. С. Д Максименко, К. С. Максименко, О. П. Главник Київ : Мікрос-СВС, 2003. 96 с.
3. Алексеєнко Т. Ф. Концепція соціально-педагогічного патронату сім'ї з дітьми дошкільного віку. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із сільськогосподарської праці / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2003. 228 с.
4. Алексеєнко Т. Ф. Педагогічні проблеми молодого сім'ї: навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 116 с.
5. Артемова Л. В. Формирование общественной направленности ребенка дошкольного возраста в игре. Киев: Просвіта, 1988. 160 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6-38.
7. Бардин К. В. Подготовка ребенка к школе (психологические аспекты).. Москва : Знание, 1983. 96 с.
8. Безлюдна В. В. Система соціально-педагогічної роботи з сім'єю в США: стан дослідженості проблеми. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки», 2012. Випуск 216. Частина 1. С. 3-7.
9. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. Київ : Логос, 2003. 134 с.
10. Безпалько О. В. Проблеми становлення інституту соціальних педагогів у загальноосвітньому навчальному закладі України. URL : <http://www.psyh.kiev.ua/>
11. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
12. Белова О. Нормативна документація соціального педагога. Київ : Шк. світ, 2008. 120 с.

13. Білан О. Х. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6-7 років. *Український освітній журнал*. 1994. № 10. С. 13–16.
14. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.
15. Божович Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному образованию: учебн. пособие. Москва: Изд-во «Книга», 1972. 123 с.
16. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной среды ребенка. *Изучение мотивации поведения детей и подростков*. Москва : Педагогика, 1972. С. 45-51.
17. Болтівець С. Соціально-педагогічний патронаж: нова суспільна місія дитячого садка. *Дошкільне виховання*. 1999. № 4. С. 5-6.
18. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 235 с.
19. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями в громаді. *Проблеми педагогічних технологій*: зб. наук. праць. Луцьк, 2004. № 3-4. С. 72-77.
20. Василькова Ю. В. Социальная педагогика. Москва : Академия, 1990. 440 с.
21. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для вихователів, учителів та українських родин. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен: Видавництво Центральної управи Спілки Української Молоді, 1976. 376 с.
22. Вдовенко Т. В. Социальная работа в сфере досуга в странах Западной Европы. Санкт-Петербург : СПбГУП, 1999. 164 с.
23. Венгер Л. А. Готов ли ваш ребенок к школе? Москва : Слово, 1994. 76 с.
24. Веретенко Т. Г. Соціально-педагогічна робота у закладах освіти / Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник для студ. вищ. навч. закладів /за ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
25. Віннікова, Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2003. 217 с.
26. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. *Педагогічні нариси*. Львів: Просвіта, 1996. 238 с.

27. Волошина В. Готуємо дитину до навчання в школі. *Рідна школа*. 2003. № 6. С. 49-53.
28. Гончаренко С. А. Визначення готовності дитини до шкільного навчання: метод. реком. Київ : Либідь, 2000. с. 69.
29. Гончаренко А. М. Готовність педагога дошкільного навчального закладу до впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». *Личность в едином образовательном пространстве*: сб. науч. ст. / под. ред. К. Л. Крутий. Запорожжє: ООО «ЛИПС» ЛТД, 2010. С. 60-63.
30. Головань Н. О. Вікові особливості дітей шестирічного віку та їх діагностика. Навчання і виховання шестирічних першокласників. Київ: Освіта, 1990. С. 52-67.
31. Горностаї Т. В. Адаптація першокласника до шкільного навчання – методичні рекомендації для батьків: навчально-методичний посібник. Хмельницький: Символ, 2014. 43 с.
32. Готовность к школе. Руководство практического психолога / под. ред. И. В. Дубровиной. Москва : Наука «АКАДЕВИА» , 1995. С. 76.
33. Готуємо дитину до школи: методичний поради́ник вчителя початкових класів / Н. О. Головка, О. А. Перепічаєва, Н. Р. Липовецька, С. В. Сидоренко. – Кривий Ріг: Саксаганська рада, 2009. 51 с.
34. Губенко Д. О. Методологія медіа-досліджень. URL : <http://uk.wikibooks.org/wiki>
35. Гурко Т. А. Вариативність представлений в сфері родительства. *Социс*. 2000. № 11. С. 90-96.
36. Дичківська І. Соціально-педагогічна компетентність: інноваційні підходи. *Дошкільне виховання*. 2009. № 7. С. 10–14.
37. Дмитрук Т. В. Формування психолого-педагогічної культури батьків (сучасні форми взаємодії з батьками). Хмельницький: Управління освіти Хмельницької міської ради, 2013. 55 с.
38. Долинна О. Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-одномудці? *Дошкільне виховання*. 2007. № 1. С. 6-8.

39. Допоможемо батькам бути педагогами і психологами: методичний посібник із досвіду роботи методиста-психолога / Укл. З. Г. Короткая. Кременчук: Кременчуцький міський центр практичної психології і соціальної роботи, 2008. 92 с.
40. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник / Укл. Т. І. Поніманська. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
41. Про дошкільну освіту: закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III. *Дошкільне виховання*: бібліотечка журналу. Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2001. С. 4-33.
42. Про освіту: закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3>
43. Про загальну середню освіту: закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page2>
44. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи з підлітками. *Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. Серія 11. Випуск 2. 2004. С. 81 – 87.
45. Запорожець О. В. Про значення ранніх періодів дитинства для формування особистості дитини. *Сучасні проблеми дошкільної освіти та педагогічні технології*: Збірник наукових праць. Смоленськ: СДПУ, 1998. С.3-10.
46. Іщенко Л. В. Логіко-математичний розвиток дітей 5–7 років: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2010. 144 с.
47. Коновалова, Е. Н. Содержание и особенности социально-педагогической работы с семьей в США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01., 2002. 186 с.
48. Конончук А. І. Соціально-педагогічна робота з сім'єю з підвищення педагогічної культури батьків. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. URL: [file:///C:/Users/Dom/Downloads/Nzspg_2012_5_10%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Dom/Downloads/Nzspg_2012_5_10%20(3).pdf)
49. Корнюшина, Р. В. Зарубежный опыт социальной работы: учебное пособие: ЕИДОТ ДВГУ, 2004. 84 с.
50. Королева Н. Е. Содержание подготовки социальных работников для учебных заведений в США и Великобритании: дис. ... канд. пед. наук:

- 13.00.01. Казань, 2003. 185 с.
51. Ленів З. Особливості діяльності арттерапевтичного інклюзивного центру творчого розвитку дітей «Калинонька». *Простір арттерапії: структура, хаос, стихія: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф.* Київ : Міленіум, 2009. С. 31–33.
52. Про застосування Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів: Лист МОН України від 18.02.2011 р. № 1/9-114. URL: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/14600>
53. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи: монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. – 72с.
54. Ментс М. В. Эффективное использование ролевых игр в тренинге. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 208 с.
55. Моїсеєнко К. Планування професійної діяльності соціального педагога ДНЗ. *Соціальний педагог*. 2010. №1 (січень). С. 6–8.
56. Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 4 листопада 2010 р. № 1055. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1157-10>
57. Новак Е. С. Социальная работа за рубежом: учеб. пособие / под общ. ред. Е.С. Новак. Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001. 172 с.
58. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. Москва : ТЦ «Сфера», 2001. 480 с.
59. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Москва: Академия, 2002. 256 с.
60. Оліфірович Н. І. Психологія сімейних криз. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 360 с .
61. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: метод. реком. / за заг. ред. Є. І. Коваленко. Київ: ІЗМН, 1996. 136 с.
62. Острянюк Т. С. Соціальний педагог дошкільного навчального закладу: реалії

- та перспективи. 2013. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1261
63. Педагогічний словник для молодих батьків / за ред. В. Г. Постоного. Київ: ДЦССМ, 2002. 348 с.
64. Поліщук В. Підготовка фахівців соціальної роботи вищої кваліфікації у США. *Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції*: Мат-ли регіонального наук.-прак. семін. (20–11 травня 2008 р., Тернопіль) / Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2008. С. 215-218.
65. Постовий В. Г. Сім'я та школа: проблеми виховання дітей: посіб. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 356 с.
66. Постовий В. Г. Сучасна сім'я та її педагогіка. Київ : Просвіта, 1994. 284 с.
67. Пузырева О. И. Совместная работа школы, семьи и общины по обучению и воспитанию сельских школьников в США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2005. 260 с.
68. Про здійснення соціально-педагогічного патронату: лист Міністерства освіти і науки України від 17.12.2008р. № 1/9–811. *Дошкільне виховання*. 2009. № 2. С. 3–5.
69. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки: тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В. Г. Головатий, А. В. Калініна; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Київ: Основа-Принт, 2007. 128 с.
70. Родинно-сімейна енциклопедія / за ред. Ф. С. Арват, В. М. Благіна. Київ : Богдан, 1996. 314 с.
71. Русин Галина. Педагогічна культура батьків як основа покращення взаємодії сім'ї та школи. *Обрії*. № 1(36), 2013. URL: file:///C:/Users/Dom/Downloads/obrii_2013_1_31.pdf
72. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
73. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / ред. І. Д. Зверева. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

74. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / за заг. редакцією Пінчук І. М., Толстоухової С. В. Київ : УДЦССМ, 2000. Випуск 1. 276 с.
75. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1977. Т.3. С. 7-279.
76. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. 229 с.
77. Тименко В. М. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України: спільність і відмінності / за заг. ред. Л. П. Пуховської. Київ: Автореферат, 2003. 64 с.
78. Трегубова Т. М. Социальная работа со студентами в XXI веке – новые обязательства, поликультурный анализ. *Журнал «Полемика»*. Выпуск 13. [2005] (15 травня, 2010). URL: <http://www.irex.ru/press/pub/polemika/13/tre>.
79. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками: науково-методичні матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів. Київ : УДЦССМ, 2000. 88 с.
80. Целых М. П. Социальная работа за рубежом: Соединенные Штаты Америки: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2007. 128 с.
81. Шкелебей Віталія. Педагогічна культура батьків як один із важливих компонентів формування особистості молодшого школяра. URL: <http://conference.pu.if.ua/forum/files/11-13052016/3/Shkelebej.pdf>
82. Щербакова С. Н. Формирование психолого-педагогической культуры родителей: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 1998. 219 с.
83. Якименко Л. М. Дитина в колективі однолітків. *Дошкільне виховання*. 2012. С. 8–10.
84. Hartman A. The family: A central focus for practice. *Social Work*. 1994. P.7-13.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест для батьків «Чи Хоче ваша дитина йти до школи?»

1. Чи приваблює вашу дитину в школі те, що він там багато дізнається і в ній буде цікаво вчитися?
2. Чи може ваша дитина займатися самостійно якою-небудь справою, що вимагає зосередженості протягом 30 хвилин (наприклад, збирати конструктор)?
3. Чи правильно, що ваша дитина у присутності незнайомих анітрохи не соромиться?
4. Чи вміє ваша дитина складати розповіді за картинкою не коротші, ніж із п'яти речень?
5. Чи може ваша дитина розповісти напам'ять кілька віршів?
6. Чи вміє вона змінювати іменники за числами?
7. Чи вміє ваша дитина читати по складах або, що ще краще, цілими словами?
8. Чи вміє ваша дитина рахувати до 10 і назад?
9. Чи може вона розв'язувати прості задачі на віднімання або додавання одиниці?
10. Чи правильно, що ваша дитина має тверду руку?
11. Чи любить вона малювати і розфарбовувати картинки?
12. Чи може ваша дитина користуватися ножицями і клеєм (наприклад, робити аплікації)?
13. Чи може вона зібрати розрізну картинку з п'яти частин за одну хвилину?
14. Чи знає дитина назви диких і домашніх тварин?
15. Чи може вона узагальнювати поняття (наприклад, назвати одним словом «овочі» помідори, моркву, цибулю)?

16. Чи любить ваша дитина займатися самостійно - малювати, збирати мозаїку тощо?

17. Чи може вона розуміти і точно виконувати словесні інструкції?

Можливі результати тестування залежать від кількості позитивних відповідей на запитання тесту. Якщо вона становить:

15-18 балів – можна вважати, що дитина цілком готова до того, щоб іти в школу. Ви не дарма з ним займалися, а шкільні труднощі, якщо і виникнуть, будуть легко переборні;

10-14 балів – ви на правильному шляху, дитина багато чого навчилася, а зміст питань, на які ви відповіли запереченням, підкаже вам точки докладання подальших зусиль;

9 і менше – почитайте спеціальну літературу, постарайтеся приділяти більше часу заняттям з дитиною і зверніть особливу увагу на те, чого він не вміє.

Якщо у вас високі бали, то це добре але якщо низькі не варто впадати у відчай. У вас є ще 3 місяці, що б допомогти вашій дитині підготуватися до школи. Ось декілька практичних рекомендацій як це можна зробити. Цими рекомендаціями так само можуть скористатися і батьки, які по тесту набрали високі бали.

Додаток Б

Анкета-міні-тест «Батьки і діти»

Мета: з'ясувати стосунки батьків зі своїми дітьми

1. Чи знаєте ви здібності своєї дитини?

Ні – 0   Намагаюся взнати - 3   Так - 5

2. Чи вирішуєте разом із дитиною її особисті проблеми?

У дитини проблем не буває – 0   Навряд чи – 3   Думаю, що так - 5

3. Що ви можете сказати про темперамент своєї дитини?

Нічого – 0   Подібний до мого – 3   Знаю і зважаю на нього - 5

4. Чи звертаєте ви увагу на фізичний стан своєї дитини (поставу і т.п.)?

Не маю часу - 0   Думаю, що так - 3   Вважаю, що це дуже важливо - 5

5. Музика, образотворче мистецтво, художня література допомагають вихованню в дитини почуття краси, гармонії?

Це марнування часу – 0   Не знаю – 3   Здається, так - 5

6. Якщо дитина вчинила негарно, чи розумієте ви, що це може бути результатом вашого неправильного виховання?

Цього не може бути - 0   Не знаю - 3   Можливо - 5

7. Приходячи з роботи у розлюченому стані, ви часто вихлюпуєте свій гнів на дитину?   Так - 0   Не замислююся над цим - 3

Намагаюся контролювати свої емоції і залишати за дверима домівки проблеми, які стосуються роботи - 5

8. Якби вам запропонували цікаву подорож, чи взяли б ви з собою дитину?

Люблю відпочивати на самоті - 0   Не знаю - 3

Обов'язково, якщо це було б можливо - 5

9. Якщо вчитель нарікатиме на вашу дитину, ви відразу розлютитесь?

Так - 0   Дивлячись за що - 3

Вислухаю дитину і постараюсь розібратись у суті речей - 5

10. Як ви вважаєте: дитина скоріше прислухається до вашої думки, ніж до думки когось іншого (свого товариша, іншого дорослого)?

Гадаю, що ні – 0 Безперечно - 3 Гадаю, що моя думка має для неї вагу - 5

Інтерпретація результатів:

0 – 20. Батьки мають приділяти своїм дітям якомога більше уваги.

21 – 35. Батьки звертають увагу на проблеми своїх дітей, але повністю вирішувати їх не мають або можливостей, або знань, або часу.

36 – 50. Гарні стосунки в сім'ї дозволяють спільно розв'язувати проблемні ситуації, прекрасно розуміти один одного. Але не слід забувати про виховання самостійності і самодостатності.

Анкета «Чи знаєте Ви своїх дітей»

Мета: з'ясувати знання батьків стосовно своїх дітей.

1. Що любить читати Ваша дитина?
2. Що любить робити у вільний час?
3. Яка улюблена справа?
4. Який улюблений колір?
5. Які телепередачі любить?
6. Про що мріє?
7. Що засмучує дитину найбільше?
8. Чи подобається Ви своїй дитині?
9. Чи розповідає про свій день?
10. Чи знаєте ви друзів своєї дитини?
11. Чи маєте з дитиною спільний активний відпочинок?

Анкета

«Чи сприяєте Ви розвитку особистості своєї дитини»

Мета: З'ясувати рівень сформованості у батьків вміння розвивати дитину, як особистість.

1. Я відповідаю на всі запитання дитини терпляче і чесно.
2. Всі запитання і висловлювання дитини сприймаю серйозно.
3. Не сварю дитину за безлад у кімнаті чи на столі.

4. Показую дитині, що її люблять такою, яка вона є, а не за її досягнення.
5. Доручаю посильну роботу по господарству.
6. Допмагаю дитині складати особисті плани й приймати рішення.
7. Беру сина (доньку) в поїздки цікавими місцями.
8. Сприяю у спілкуванні з дітьми різних соціальних верств.
9. Встановлюю розумні стандартні поведінки і стежу, щоб дитина їх дотримувалась.
10. Ніколи не кажу дитині, що вона гірша від інших дітей.
11. Не караю приниженням.
12. Забезпечую книгами і матеріалами для її улюблених занять.
13. Привчаю мислити самостійно.
14. Регулярно читаю дитині.
15. Спонукаю фантазувати.
16. Уважно ставлюся до індивідуальних потреб дитини.
17. Щодня знаходжу час, щоб побути з дитиною наодинці.
18. Залучаю дитину до участі у планування сімейних справ і подорожей.
19. Ніколи не дорікаю за допущенні помилки.
20. Хвалю за вивчені нею вірші, розповіді та пісні.
21. Навчаю дитину вільно спілкуватися з дорослими.
22. Завжди знаходжу час для гри з дитиною її улюбленими іграшками.
23. У заняттях дитини знаходжу те, що гідно похвалити.
24. Не хвалю дитину безпредметно і нещиро.
25. Я завжди відвертий в оцінці своїх почуттів стосовно дитини.
26. Не існує тем, які я повністю вилучаю з обговорення з дитиною.
27. Даю змогу самостійно приймати рішення.
28. Раджу їй, які телепрограми заслуговують на увагу.
30. Розвиваю у дитини позитивне сприйняття власних здібностей.
31. Вірю у здоровий глузд і завжди довіряю своїй дитині.

Додаток В

Анкета «Стиль виховання»

Мета: визначити провідний стиль виховання та взаємовідносин в родині.

Чи можете ви :

1. У будь-яку мить облишити свої справи заради спілкування з дитиною?
2. Попросити поради у дитини, незважаючи на її вік?
3. Зізнатися дитині у власній помилці?
4. Вибачитися перед дитиною у випадку, якщо були не праві?
5. Опанувати себе і зберегти самовладання, навіть якщо вчинок дитини вивів вас із себе?
6. Поставити себе на місце дитини?
7. Повірити хоча б на хвилинку, що ви добра фея чи прекрасний принц?
8. Розповісти дитині повчальний випадок з свого дитинства, який охарактеризує вас не з кращого боку?
9. Утримуватися від прізвиськ і висловів, які можуть образити дитину?
10. Пообіцяти дитині виконати її бажання за умови гарної поведінки?
11. Домовитися з дитиною про один день, в який вона може робити, що їй заманеться, і ви не заважатимете?
12. Не прореагувати, якщо ваша дитина вдарила, штовхнула чи незаслужено скривдила іншу дитину?
13. Не зважати на сльози, примхи, прохання дитини, якщо знаєте, що це забаганка?

Варіанти відповідей : А – завжди можу і так дію (3 бали);

Б – можу, але не завжди так дію (2 бали); В – не можу (1 бал)

Висновок :

Від 30 до 39 балів. Ви дотримуєтеся правильних принципів виховання.

Від 16 до 30 балів. Ваш метод виховання – палиця і пряник.

Менше 16 балів. У вас немає педагогічних навичок і бажання виховувати дитину.

Тест для батьків «На чому ґрунтуються стосунки батька й матері з дитиною?»

Якщо ви згодні з наведеними нижче підтвердженнями, запишіть собі 1 бал. Якщо ні – 0 балів.

- Іноді дуже шкода, що дитина виросте і стане дорослою;
- Якщо дитина говорить неправду, то вона, швидше за все, не бреше, а фантазує;
- Сучасні шкільні програми надто складні;
- Мати повинна бути емоційним посередником між дитиною і батьком, тому батькові властива надмірна суворість;
- Якщо дитина зайнята корисною справою, але в неї нічого не виходить, слід похвалити за зусилля;
- Наївна безпосередність – це скоріше достоїнство дитячого віку, а не недолік;
- Якщо дитина не засинає в темряві, їй необхідна лампа-каганець;
- Багато дитячих витівок пояснюються поганим впливом однолітків.
- У кожної дитини є свої достоїнства, які набагато важливіші від недоліків;
- Дитина могла б досягти великих успіхів, якби вчителі ставилися до неї доброзичливо;
- Коли батько й мати по-різному оцінюють поведінку дитини, важливішою має бути думка матері, оскільки жінки – природжені вихователі;
- У дитинстві всім необхідні заняття спортом;
- За сімейним столом кращі шматочки слід віддавати дітям;
- Дитяча неслухняність часто виникає тому, що батьки вимагають від дитини неймовірного;
- Коли дитина подорослішає, то неминуче зустрине в житті труднощі, тому обов'язок батьків – до цього часу відводити дітей від них.

Підсумки: 15 балів Батько. Ви недооцінюєте роль чоловіка у вихованні.

Ваша вимогливість до дитини буває продиктована вашим настроєм, а не поведінкою дитини. Мати. Ви дуже любите дитину, але забуваєте про те, що дитина виросте й вирішуватиме свої проблеми самостійно.

8 – 11 балів. Батько. У вихованні дитини є відстороненість. Мати. Дитині необхідно більше вашої емоційної участі в її житті.

Менше 8 балів. Батько. Не будьте занадто суворим до своєї дитини. Мати. Вашій дитині потрібно більше м'якості та заохочення.

Додаток Г

Заняття 1

Хід заняття

I. Організація групи

Гра «Візитна картка»

Психолог пропонує кожному учаснику заповнити невелику анкету-візитку та приколоти її до свого одягу. Анкета-візитка може містити такі пункти: Ім'я. Прізвище. Знак зодіаку. Професія. Улюблений колір. Улюблена страва. Хобі. Інше.

Після цього учасники прогулюються по кімнаті та розглядають «візитки» один в одного.

Якщо якийсь пункт збігається, вони потискають один одному руки.

II. Бесіда «Роль і значення сім'ї в нашому житті»

Соціальний педагог. Про значення сім'ї в житті людини написано багато книжок наукового й публіцистичного змісту. Їх автори намагаються з'ясувати, для чого людині потрібна сім'я, чому люди прагнуть до її створення, навіщо придумують правила сімейного життя.

Для жінки сім'я - це можливість нормального існування у складному світі, спокій і впевненість у собі, матеріальна та моральна підтримка. Чоловіку сім'я дає стимул до життя, допомагає в подоланні негараздів. Для дитини сім'я важлива тим, що саме вона дає перші й найважливіші знання про життя, тут вона одержує повноцінне виховання. Сім'я створює матеріальні й моральні умови для її зростання, формує моральні життєві засади та статево-рольові установки.

Даючи характеристику сім'ї, ми називаємо її великою чи маленькою, повною або неповною, зрілою чи проблемною, благополучною й неблагополучною, щасливою й нещасливою.

Людина може бути щаслива в сім'ї, де всі щасливі й мають можливості

для розвитку та вдосконалення. Кожний її член створює сімейне щастя, не полишаючи цієї складної справи все життя.

Сучасна жінка багато проблем з успіхом бере на себе, відмежовуючи від них чоловіка. Цей процес має дві сторони: позитивну, яка полягає в тому, що жінка наближається до ролі, яку їй належить відігравати, та негативну - завоювання чоловічих позицій. У кожного члена сім'ї існують певні ролі. Чоловік - це ще й батько, голова, годувальник, стратег, який визначає шляхи та напрямки розвитку сім'ї на роки вперед. Жінка - дружина, мати, господиня дому, тактик, який детермінує щоденний розвиток сім'ї. Вона - сімейний дипломат.

Професіоналізм жінки в сім'ї вимірюється тим, яка вона дружина, мати, кохана; чи справно веде домогосподарство, чи затишно почуває себе чоловік, чи приваблива вона для нього. Дитина – це поєднуюча ланка між чоловіком і жінкою, помічник батька й матері, яка вносить у їхнє життя радість, надає сенсу їхньому існуванню. Якщо немає одного з членів, сім'я може бути щасливою лише в тому випадку, коли хтось бере на себе роль відсутнього.

III. Гра «Чи добре ми знаємо свою дитину»

Психолог пропонує батькам подумати й у письмовій формі дати відповіді на такі запитання:

- Улюблена страва дитини.
- Чим вона найбільше полюбляє займатись?
- Що насамперед робить, коли повертається зі школи?
- Які якості найбільше поціновує в людях?
- Її найулюбленіше свято? Найулюбленіший колір?

Обговорення відповідей

IV. Домашнє завдання

Проаналізуйте стан вашої сім'ї. Як у ній розподіляються ролі? Наскільки вона щаслива? Що необхідно зробити для її подальшого успішного розвитку? Поспостерігайте вдома за дитиною, поставте їй ті самі запитання, які вам пропонувались під час гри. Звірте співпадання (неспівпадання) відповідей.

Запропонуйте дитині відповіді на такі ж запитання, але стосовно батьків. Подивіться, чи співпадають вони з дійсністю. (Чи знає вас ваша дитина?)

Заняття 2

Хід заняття

I. Бесіда «Усі ми родом з дитинства»

Вступне слово психолога. Батьки і діти... Різні покоління, різні смаки, різні погляди... Та, попри цю різноманітність, неоднаковість проявів у життєвих ситуаціях, існує тісний зв'язок між старшими та молодшими. Це відбувається тому, що діти безпосередньо й точно сприймають нас, батьків, повертаючи нам дзеркальне відображення нашої особистості з усіма її сильними та слабкими сторонами. Тому, паралельно з дорослішанням, повсякчас розширювати коло своїх інтересів, аби прищепити дитині потяг до пізнання, потребує самовдосконалення, здатності до любові, прагнення до вияву чуйності, уваги, доброти...

Але як цього досягти? Як знайти ту стежку, що приведе до серця дитини, допоможе нам краще зрозуміти один одного?

Одним зі шляхів у цій непростій справі може стати «подорож у власне дитинство». Частіше пригадуйте себе слабкими й беззахисними, невмілими й недовірливими, егоїстичними й жорсткими, боягузливими та жадібними... Але не забувайте пригадати і свою чуйність, доброту, щирість, відкритість. Пригадайте випадки, коли ви боялись визнати свою провину, повідомити про погану оцінку. Як тоді не хочеться йти додому, у будь-який спосіб відтягується розмова з батьками.

Можливо, ваш син чи донька відчувають аналогічні побоювання. Допоможіть їм подолати цей бар'єр відчуження.

Навіщо така подорож? Для того, аби краще зрозуміти свою дитину сьогодні, зараз, у цей самий період її життя, коли ви їй так потрібні. Спогад - це місток до порозуміння, пише Володимир Леві. «Якщо важко з дитиною, якщо відчуваєте, що не розумієте її, лише хвилину на день віддайте спогаду про себе

самих у тому самому віці, у становищі, близькому, подібному, бодай у чомусь схожому. Зусилля не пропаде, знайдеться, можливо, несподіване рішення...», - підказує психолог.

Діти вірять нам і довіряють нашому досвіду. Вони готові нескінченно слухати про наше минуле. «Виявляється, мами, тата і навіть бабусі й дідусі також були такими, як ми. Що ж вони робили, уміли, що відчували?» - так, можливо, думають наші діти. І щиро дивуються, знаходячи щось дуже близьке, знайоме, коли слухають розповіді «здалеку».

II. Дискусія «Ось я у твої роки...» Уведення у проблему.

Психолог. Досить часто говоримо дітям - і малим, і великим, - дорікаючи їм у тому, що вони, на нашу думку, щось не так зробили, не за тією молоддю йдуть, не ті цінності сповідують...

Не так, як ми в їхньому віці чи як інші люди... Не будемо вдаватись у суть претензій, шукати правих чи винних. Мова про інше: за позитивними аргументами ми частіше звертаємося у власне минуле. Ось тут і виникає запитання: а чи всякий приклад - зразок? Чи правомірно «кликати назад», адже часи й мораль змінюються, і навіть дуже стрімко... Як витримати життєву діалектику: з одного боку, треба наставляти, з іншого - кожен має прожити власне життя... Чи обов'язково, якщо вчитись, то маючи за зразок дорослих? Приклад - аргумент, приклад - ілюстрація, приклад - доведення... Чи такий багатогранний зразок?

Запитання для обговорення:

Чи будь-який зразок викликає бажання його наслідувати? Який зразок сильніший - позитивний чи негативний? Чи є у ваших дітей зразок для наслідування? І як він виник: ви дали його дитині чи вона сама його обрала?

III. Вправа «Життєві сценарії»

Відомий американський психолог Ерік Берн розвинув теорію про те, що кожна людина створює свій життєвий сценарій на основі рішень, прийнятих у ранньому дитинстві. Як правило, ми не усвідомлюємо силу впливу, який справляє сценарій на наше життя, оскільки установки виникли так давно, що ми

сприймаємо їх як частину своєї особистості. Але вплив залишається значним: перебуваючи в умовах стресу, ми схильні чинити так, ніби здійснюємо фрагмент сценарію, створеного в минулому, а не виходимо з даного моменту.

Подумайте про сценарій вашої дитини. Ви могли би повправлятися з нею, можливо, навіть перетворивши це на сімейну гру. Якщо це неможливо, спробуйте виконати вправу з позиції вашої дитини. Якими би були її відповіді? В яких випадках ваші сценарії можуть зіткнутися й призвести до конфлікту?

Наприклад, ви переконані в тому, що «тільки все найкраще є дійсно добрим». Це означає, що вам важко прийняти від своєї дитини щось менше, ніж ідеальне. Дитина досить швидко зрозуміє, що ідеалу досягти неможливо, і може вирішити: оскільки вона ніколи не зможе бути «найкращою», то не варто й намагатися. Обов'язково почнуться зіткнення: ви будете вважати дитину лінивою й недостатньо розумною, а вона буде вважати ваші вимоги не виправдано високими.

Використайте цей опитувальник (за Ш. Дейною) для визначення свого сценарію. У кожному переліку тверджень виберіть одне, яке найбільш прийнятне для вас.

1. (а) Я завжди намагаюсь робити все краще, ніж раніше.

(б) Я задоволений, оскільки вважаю, що роблю найкраще з того, чого можу досягти зараз.

(в) Я рідко думаю про те, що роблю; я просто займаюсь тим, що має бути зроблене.

2. (а) Я не буду задоволений, поки не досягну досконалості в тому, що роблю.

(б) Для мене більш важливо радіти своїй роботі, ніж бути кращим у ній.

(в) Я ніколи не досягну добрих результатів; мабуть, я просто пливу за течією разом з іншими.

3. Якби ви намалювали картину, то ви б:

(а) Вирішували, чи варто вам залишити її; викинули б, якби вирішили, що вона недостатньо добре намальована.

(б) Повісили б її туди, де ви могли б дивитись на неї та милуватись нею.

(в) Мабуть, узагалі не почав би малювати, оскільки в мене нічого не вийде.

4. (а) Я вважаю, що друзі повинні поводитись правильно; в іншому випадку я не збираюсь товаришувати з ними.

(б) Я розумію, що друзі можуть іноді підводити мене, але не дозволяю цій обставині порушувати нашу дружбу.

(в) У мене практично немає близьких друзів.

Аналіз результатів діагностики (батьки аналізують свої відповіді на питання опитувальника)

Ведучий. Вибір тверджень групи (а) свідчить про те, що ви встановили для себе досить високу планку. Ваш сценарій - «тільки краще - є достатньо добрим». Хоча на перший погляд це схоже на сценарій для переможця, часто виявляється так, що ті, хто ним користується, відчувають себе знедоленими. Проблема полягає в тому, що висота і/або нереальність вашої планки часто несе вам розчарування.

Попадання до групи (б) вказує на те, що ви або маєте гнучкий сценарій, або усвідомили недоліки та переваги своєї ролі й відходите від поведінки «за сценарієм». У цьому випадку ви більш схильні висувати перед собою реальні, досяжні цілі й сприймаєте себе як гідну особистість, незважаючи на свої помилки.

Попадання до групи (в) свідчить, що ви не вважаєте себе людиною, яка чогось варта в цьому світі.

Сценарій типу (а) створить вам багато проблем. Наприклад, ви могли висунути перед собою мету стати «ідеальним» батьком/матір'ю. Це означає, що ваші діти теж мають стати «ідеальними»: як інакше ви зможете досягти своєї мети? Оскільки ніхто не може бути «ідеальним», то на певному етапі вас чекає глибоке розчарування. Ви будете постійно осуджувати себе та своїх дітей, керуючись своїми надзвичайно високими принципами. За виникнення конфліктів ви будете розглядати їх як битви, в яких ви маєте одержати

перемогу, а не як звичайні проблеми, які треба вирішити.

Сценарій типу (в) призводить до інших проблем. Якщо вам важко дивитись на себе як на гідну людину, яка має свої права, то вам ще важче ставитись таким чином до інших людей. У випадку конфлікту у вас виникнуть ускладнення з правами та повноваженнями, тому ви будете уникали зіткнень або поступатись. У будь-якому випадку результатом стане ваше обурення й розчарування.

Сценарій типу (б) уявляється найбільш задовільним. У ньому зазначається: що б ви не робили, самі ви залишаєтесь гідною людиною. Якщо ви знаєте про це, то вам не треба посылатися на інших (у тому числі й власних дітей) для підтвердження своєї гідності. Ви можете дозволити іншим бути самим собою, а коли виникнуть проблеми, спробуєте знайти взаємоприйнятне рішення. Ви розумієте, що шлях до розв'язку полягає в розумінні та компромісах, а не в суперечках і примусі.

Психолог. Визначивши свій можливий сценарій, запитайте себе, які частини сценаріїв типу (а) і (в) вам хотілося би поміняти, щоб наблизити їх до сценарію типу (б). Запишіть, що б ви могли зробити для здійснення цих змін.

Батьки висловлюють свої думки.

І знов-таки: поставте ті самі запитання своїй дитині або спробуйте «влізти в її шкіру».

Знання власного сценарію та розуміння його співвідношення зі сценарієм вашої дитини та допоможуть вам набути влади над ситуацією.

IV. Підбиття підсумків роботи__

Додаток Д

Нормативи розвитку пізнавальної діяльності

дітей дошкільного віку:

Дитина 6 років повинна:

- Називати своє ім'я, по-батькові, прізвище.
- Знати свій вік, дату народження.
- Знати назву свого міста, його пам'ятні місця, домашню адресу.
- Знати назву нашої країни. Що таке гімн, герб, стяг. Хто наш президент?
- Знати свята (Різдво Христове, Новий рік, Хрещення тощо).
- Знати дані про свою родину, про всіх членів родини, сусідів, друзів, про дитячий садок. Знати професію батьків.
- Називати види транспорту, правила пішоходів.
- Знати, що означають такі слова: добро, справедливість, чесність.
- Називати пори року, їх послідовність, назви місяців, дні тижня. Пояснити прислів'я «Багато снігу, багато хлібу». Чи треба берегти воду?
- Називати основні кольори та відтінки, геометричні форми.
- Вміти лічити до 10, знати цифри від 1 до 5, співвідносити кількість предметів з потрібною цифрою. Називати підсумкове число, диференціювати поняття „більше", „менше", порівнювати суміжні числа 2 засобами. Знати склад числа в межах 5, називати сусідів чисел - 3, 4, 2. Виконувати математичні дії в межах 5.
- Володіти узагальненням („Одяг", „Овочі", „Фрукти", „Транспорт", „Дикі та свійські тварини" та інш.)
- Виключати „4-й зайвий" за інструкцією „Що тут зайве?"
- Розуміти і пояснювати сюжетну картинку із прихованим змістом.
- Складати розрізні картинки з 4-х та більше частин по вертикалі, горизонталі та навкіс.

- Складати пірамідку, матрешку з 7 місць.
- Складати речення (з 2 слів з заданим словом). Визначити кількість слів у реченні, кількість складів у слові, кількість звуків у слові, послідовність звуків у слові. Розрізняти голосні та приголосні звуки в слові.
- Вміти визначити наголос в слові, виділити наголошений склад.
- Вміти утворювати нові слова.
- Вміти орієнтуватись у просторі: верх-низ, ліворуч-праворуч.
- Вміти розповідати великі вірші, казки, переказувати прослухані оповідання.
- Вільно володіти діалогічною та монологічною мовою.
- Вміти чисто вимовляти всі звуки мови, розмовляти фразами, правильно їх оформлювати, не порушувати структуру складних слів.
- Бути працездатною, уважною, мати хорошу пам'ять.

Десять заповідей для батьків майбутніх першокласників

1. Починайте «забувати» про те, що ваша дитина маленька. Давайте їй посильну роботу вдома, визначте коло її обов'язків. Зробіть це м'яко: «Який ти в нас уже великий, ми навіть можемо довірити тобі помити посуд».

2. Визначте загальні інтереси. Це можуть бути як пізнавальні інтереси (улюблені мультфільми, казки, ігри), так і життєві (обговорення сімейних проблем).

3. Не ставтеся до дитини зневажливо. Не ображайте дитини в присутності сторонніх. Поважайте почуття й думки дитини.

4. Навчіть дитину ділитися своїми проблемами. Обговорюйте з нею конфліктні ситуації, що виникли з однолітками і дорослими. Щиро цікавтеся її думкою, тільки так ви зможете сформувати в неї правильну життєву позицію.

5. Постійно говоріть з дитиною. Розвиток мовлення-запорука гарного навчання. Були в театрі (цирку, кіно) – нехай розповість, що більше всього сподобалося. Слухайте уважно, ставте запитання, щоб дитина почувала, що це вам цікаво.

6. Відповідайте на кожне запитання дитини. Тільки в цьому випадку її пізнавальний інтерес ніколи не вгасне.

7. Постарайтеся хоч інколи дивитися на світ очима вашої дитини. Бачити світ очима іншого – основа для взаєморозуміння.

8. Частіше хваліть вашу дитину. На скарги про те, що щось не виходить, відповідайте: «Вийде обов'язково, тільки потрібно ще раз спробувати». Формуйте високий рівень домагань. І самі вірте, що ваша дитина може все, потрібно тільки допомогти. Хваліть словом, усмішкою, ласкою й ніжністю.

9. Ніколи не порівнюйте свою дитину з сусідською, з її друзями, однокласниками. Порівнюйте з тим, якою вона була вчора і якою вона є сьогодні. Це допоможе вам швидше оволодіти азами батьківської мудрості.

10. Не будуйте ваші взаємини з дитиною на заборонах. Погодьтеся, що вони не завжди розумні. Завжди пояснюйте причини ваших вимог, якщо можливо, запропонуйте альтернативу. Повага до дитини зараз – фундамент шановливого ставлення до вас тепер і в майбутньому.

Ніколи не кажіть, що вам ніколи виховувати свою дитину. Це все одно, що сказати: «Мені ніколи її любити».

Поради батькам щодо підтримки дитини у період адаптації до школи

(Горностай Т. В.)

Безумовно, найкращим профілактичним засобом збереження психічного здоров'я в період адаптації до школи є добре ставлення батьків до дітей, розуміння їхнього внутрішнього світу, проблем, переживань. Відомо, що не існує готових рецептів та моделей виховання, які можна просто взяти і без змін "прикласти" до своєї дитини. Але не дивлячись на це, можна дати деякі рекомендації з полегшення процесу адаптації дітей до школи:

- повірте в унікальність та неповторність власної дитини, в те що Ваша дитина – єдина у своєму роді, несхожа на жодну сусідську дитину і не є точною копією Вас самих. Тому не варто вимагати від дитини реалізації заданої Вами

життєвої програми і досягнення поставленої Вами мети.

Надайте право їй прожити життя самій.

- Дозвольте дитині бути самою собою, з своїми недоліками, слабкостями та достоїнствами. Приймайте її такою, якою вона є. Спирайтесь на сильні сторони дитини.

- Не соромтесь демонструвати дитині свою любов, дайте їй зрозуміти, що будете її любити за будь-яких обставин.

- Не бійтесь "залюбити" свою дитину, беріть її на коліна, дивіться їй в очі, обіймайте та цілуйте коли, вона того бажає.

- В якості виховного впливу використовуйте частіше ласку та заохочення, ніж покарання та осудження.

- Намагайтесь, щоб Ваша любов не перетворилась на вседозволеність та бездоглядність. Встановіть чіткі межі та заборони (бажано, щоб їх було небагато – лише самі основні на Ваш погляд) і дозвольте дитині вільно діяти в цих межах. Суворо дотримуйтесь встановлених заборон і дозволів.

- Не поспішайте звертатись до покарань. Намагайтесь впливати на дитину проханнями – це самий ефективний спосіб давати їй інструкції. У випадку непокори, батькам необхідно переконатись, що прохання відповідає віку і можливостям дитини. Лише в цьому випадку можливо використовувати прямі інструкції, накази, що достатньо ефективно, якщо дитина звикла реагувати на ввічливі прохання батьків. І лише тоді, коли дитина демонструє відкриту непокору, батьки можуть думати про покарання.

Немає потреби нагадувати, що покарання повинно відповідати вчинку, дитина має розуміти за що її покарали. Батьки самі вибирають міру покарання, але важливо зазначити, що фізичне покарання – тяжка за своїми наслідками каральна міра.

Планування розпорядку дня майбутніх першокласників

З року в рік батьки майбутніх учнів задаються одним і тим же питанням:

як організувати режим дня першокласника? Компенсувати шкільні навантаження першокласнику допоможе правильно складений режим дня, переконані дитячі лікарі. На їхню одностайну думку, це найкращі ліки від перевтоми.

Батьки, звичайно, можуть внести у розпорядок дня свої поправки з урахуванням часу занять у школі (в першу або другу зміну), але основні моменти все-таки краще не міняти. Отже, дитина встала (за годину-півтори до виходу в школу), зробила ранкову зарядку, поснідала (сніданок обов'язково повинен бути гарячим, і не варто сподіватися, що дитина поснідає в школі). Потім час, проведений в школі... Добре, якщо малюк дитсадівський. Режим дня у нього вже налагоджений і цілком підходить школяреві початкових класів. Правильно вчинили батьки, які не поспішили влітку відмовитися від вже встановленого дитсадівського розпорядку дня – ця гарна звичка відмінно послужить і після першого вересня.

Прийшовши зі школи, дитина повинна обов'язково відпочити, а не сідати відразу ж за уроки (а так, на жаль, нерідко і буває у першокласників, які навчаються в другу зміну). Непродуктивно відразу після школи братися за уроки. Найкращий час для виконання домашніх завдань – з 8 до 12 ранку (якщо дитина навчається у другу зміну) і з 16 до 18 (якщо в першу). Відпочити дитині краще на повітрі, в активних іграх, в русі. Медики вважають: нормальний час прогулянки для школярів молодших класів – не менше двох-трьох годин на день.

Для дітей ослаблених, які часто хворіють, зі слабкою нервовою системою, найкращим відпочинком буде півторагодинний денний сон у добре провітреній кімнаті. Особливо шестирічкам для відновлення сил після навчання не завадить поспати пару годин, радять педіатри. Сон допомагає не тільки нервовій системі дитини, сприяє ще і розвантаженню опорно-рухового апарату і служить хорошою профілактикою порушень постави. Ще один важливий момент, як ми допоможемо школяру організувати приготування домашніх завдань. Дуже часто цей процес затягується години на дві: у першокласника не сформовані ще

навички самостійної роботи. Максимальна тривалість роботи у молодших школярів – не більше 25-30 хвилин, у деяких і того менше. Дитині необхідні 15-хвилинні паузи для збереження працездатності. Починати приготування уроків педагоги радять з менш складних, а потім переходити до більш важких завдань.

Особливо важливу роль для першокласників грає нічний сон. Малюкові необхідно спати не менше 10-12 годин на добу. Доведено: недосип посилює стомлюваність, а хронічний недосип обов'язково дасть про себе знати погіршенням пам'яті та уваги, працездатності.

На підтвердження того, що режим необхідний, чимало прикладів: першокласник навчається з труднощами, завжди млявий, швидко втомлюється, на уроках частенько позіхає, робить багато помилок – то букви пропустить, то не може вирішити найпростіший приклад. Мама годинами сидить з ним за уроками, а успішність все падає. У дитини з'явилися синці під очима від постійного перевтоми. Просто дитячому організму складно впоратися зі шкільним навантаженням, зберегти працездатність при сумбурному розпорядок дня, і як наслідок – неправильний розподіл навантаження на його ще не звиклий до шкільного життя організм.

Приблизний режим для першокласника:

7.00 - підйом

7.00-7.30 - зарядка й умивання

7.30-7.50 - поснідав, одягнувся

7.50-8.20 - відправився в школу

8.30-13.00 - навчальні заняття

9.10-9.25 - гарячий сніданок в школі

13.30-14.00 - дорога зі школи і невелика прогулянка

14.00-15.00 - час обіду

15.00-16.00 - денний відпочинок

16.00-16.15 - перекусив і за уроки

16.15-17.30 - виконання домашнього завдання (з невеликими паузами)

17.30-20.30 - вечеря та вільні заняття (прогулянка перед сном)

20.30-21.00 - приготування до сну

21.30-7.00 - сон.

Поради батькам щодо обладнання робочого місця першокласника

Для учня бажано виділити окрему кімнату. Стіл ставлять так, щоб світло падало зліва. Праворуч від стола розміщують етажерку або полиці для книжок.

Основна вимога до обладнання робочого місця - меблі повинні відповідати зросту школяра. Висота стільця має бути такою, щоб нога всією ступнею торкалася підлоги, висота стола - 55 - 65 см.. Якщо в сім'ї двоє дітей, то кожній дитині необхідно мати постійне робоче місце. Раціонально обладнаний куточок сприяє зосередженості, а звичка підтримувати в ньому порядок виховує почуття відповідальності. школярів, то робоче місце слід обладнати для кожного окремо.

Одне з найважливіших питань в обладнанні робочого місця школяра — забезпечення правильної пози під час сидіння. Відстань від очей до предметів, які він розглядає, має становити 30-35см.

Книги піднімають за допомогою підставки. Важливо привчати дитину дотримувати порядок на робочому місці. Кожна річ повинна мати своє місце.

Як домогтися виконання дітьми вищезгаданих вимог? Умова одна: не шкодуючи часу, привчайте малюка виконувати те, що ви вимагаєте. З другого боку, важливо похвалити дитину за кожен навіть незначний успіх: «Ти сьогодні значно краще тримаєш ручку і не сутулишся. Молодець!».